PREGLEDNI RAD
UDK: 070(497.5 Gospić)"192/193" / PRIMLJENO: 10. veljače 2020.

Gospić u lokalnim novinama (*Ličke novine*, *Narodno jedinstvo*, *Lički Hrvat* i *Lički glas*) u Kraljevini SHS / Jugoslaviji

ANTONIA DOŠEN
Muzej za umjetnost i obrt u Zagrebu

Nakon stanke od devet godina, 1920. iznova se pokreće izdavaštvo serijskih publikacija u Gospiću i na lokalnoj razini u različitim intervalima izlaze različita glasila: Ličke novine *(1920. — 1921.),* Narodno jedinstvo *(1920. — 1925.),* Lički Hrvat *(1922. — 1924.), te* Lički glas *– potonji u dva razdoblja (1925 . — 1926.; 1935.) s različitim uredništvima i ideologijom. Iako snažno politički opredijeljeni, u svojim tjednim i polumjesečnim izdanjima otkrivaju gospićku svakodnevicu, ali i teme vezane uz cijelu Liku. Iščitavanjem navedene periodike te analizom sadržaja s naglaskom na najzastupljenije teme poput političkih, gospodarskih, društvenih, kulturnih, infrastrukturnih i graditeljskih prilika predstavljen je život u glavnom ličkom središtu. Zahvaljujući dosad javnosti nedostupnom Narodnom jedinstvu prvi put se mogao sveobuhvatno i objektivno interpretirati život u Gospiću. U ovaj rad bilo je neophodno uključiti i zagrebački lički tisak* (Lički Hrvat *1937. — 1938. i* Ličku slogu *1934. — 1941.) kako bi se ispunila praznina kada u Gospiću nisu izlazile lokalne novine.*

KLJUČNE RIJEČI: *Gospić; Ličke novine; Narodno jedinstvo; Lički Hrvat; Lički glas*

/

O prošlosti Gospića i o svakodnevnom životu njegovih stanovnika između dva svjetska rata vrlo je malo publicirano. Malobrojni objavljeni radovi nastali su ili kao vlastito svjedočanstvo vremena (Balen, 2009; Bićanić, 1994; Bićanić, 2019) ili su se oslonili na nekolicinu postojećih arhivskih izvora te oskudnu

literaturu[1]. Vrlo dragocjen izvor ovog vremena pružaju serijske publikacije objavljivane u Gospiću koje su, unatoč činjenici da je riječ o sekundarnoj literaturi, jedine mogle "progovoriti" o društvenoj, kulturnoj, političkoj i gospodarskoj situaciji grada. Zbog nedostupnosti sačuvane periodike do sada nije bilo moguće osvrnuti se i interpretirati navedeno razdoblje. S obzirom na to da se u Državnom arhivu u Gospiću upravo pripremaju pretisci periodičnog lokalnog gospićkog tiska od 1886. do Drugog svjetskog rata, među kojima su i, dosad javnosti nedostupne, novine *Narodno jedinstvo,* omogućeno je upoznavanje javnosti sa slikom Gospića u njegovom onodobnom tisku. Iako je o ličkom i gospićkom novinstvu u više navrata pisala autorica Ana Tomljenović (Tomljenović, 2003; 2006; 2007; 2009), njen uvid u bogato, ali nedovoljno poznato izdavaštvo ovog kraja ostao je na razini pregleda periodike i zbornika u razdoblju od druge polovine 19. stoljeća do danas. Autorica je istaknula naslove različitih serijskih publikacija koje je uglavnom, kako sama navodi, pronašla pretraživanjem kataloga Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu, ne ulazeći u detaljniju analizu i interpretaciju pojedinih novina.
Analizom sadržaja te deskripcijom i eksplikacijom različitih i najviše zastupljenih tema unutar pojedinih novina prikazuju se gospićke tiskovine – *Ličke novine*, *Narodno jedinstvo*, *Lički Hrvat* i *Lički glas* iz 1925./1926. te *Lički glas* iz 1935., koje su u različitim vremenskim razmacima izlazile između 1920. i 1935. godine. S obzirom na to da godinama svog izlaženja u potpunosti ne pokrivaju međuratno razdoblje bilo je neophodno u ovaj rad dijelom uključiti i zagrebački lički tisak – *Lički Hrvat* (1937. — 1938.) i *Lička sloga* (1934. — 1941.). U radu se definira opseg tematskog djelovanja lokalnih novina, identificiraju se i objašnjavaju zabilježene istaknute lokalne prilike te se nove spoznaje usustavljuju u poznati kontekst. Deskripcijom su razjašnjeni parametri provedenog istraživanja, njegova ograničenja, kao i dosezi koji su pridonijeli boljem poznavanju jednog razdoblja na vrlo uskom i, dosad u literaturi, prilično marginaliziranom području.

Namjera rada je korištenjem ponajprije lokalne periodike i naglašavajući teme/probleme koji se učestalo javljaju u tisku, čime upućuju na važnost pojedinog momenta, prezentirati duh međuratnog vremena na tlu Gospića.

1 Npr. Šute I. 2013. Gospić između dva svjetska rata, u: Holjevac, Ž. (ur.). Gospić: grad, ljudi, identitet. Institut Ivo Pilar. Zagreb – Gospić: 177–198.

/ Gospić u Kraljevini SHS / Jugoslaviji

Nakon rata, 1918. godine, osnovano je Narodno vijeće kao političko predstavništvo naroda (Slovenaca, Hrvata i Srba) u Austro-Ugarskoj čiji program je težio ujedinjenju tih naroda u neovisnu i demokratsku državu. Do kraja te iste godine Središnji odbor Narodnog vijeća donio je Zaključak i Naputak o ujedinjenju s Kraljevinom Srbijom, nakon čega je srpski prestolonasljednik Aleksandar (1888. — 1934.) proglasio Kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca. (Goldstein, 2003). Veliku ulogu u ovome imao je i političar, rođen u Gospiću, Ante Pavelić (zubar) (1869. — 1938.) koji je kao vođa delegacije od 28 članova te potpredsjednik Narodnog vijeća pročitao u Beogradu pred regentom Aleksandrom proglas o ujedinjenju.

Godine 1920. Hrvatska republikanska seljačka stranka (HRSS, nekada Hrvatska pučka seljačka stranka) sa Stjepanom Radićem na čelu, pobjedom na izborima postala je najjača stranka u Hrvatskoj. U Gospiću je predstavnik HRSS-a bio Marko Došen, od ranije poznat po svom političkom angažmanu u Starčevićevoj hrvatskoj stranci prava.[2] Demokratska stranka, s predstavnikom dr. Petrom Zecom, bila je odmah iza HRSS-a. Po broju zastupničkih mjesta u Ustavotvornoj skupštini u Beogradu Demokratska stranka s Ljubomirom Davidovićem bila je na prvom mjestu, a HRSS na trećem. Narodna radikalna stranka bila je druga izabrana sa samo jednim zastupničkim mjestom više od Demokrata. Kako bi dobile platformu za političku propagandu i kako bi se što lakše približile običnom čovjeku, ali i raspravljale o tekućim događajima na području Gospića i Like, uoči izbora pokrenuti, gospićki listovi *Narodno jedinstvo* i *Ličke novine* nastavljaju i dalje izlaziti.[3]

U vremenu nakon stvaranja Države Slovenaca, Hrvata i Srba te ozakonjenjem monarhijskog oblika vladavine (Ustav donesen 28. lipnja 1921.), pojačana je represija u državi Zakonom o zaštiti javne bezbednosti i poretka u državi, kojim su komunistima oduzeti mandati, a Komunistička partija Jugoslavije je stavljena izvan zakona. Ovim će zakonom, nakon što je na izborima za Narod-

2 Pod njegovim predsjedanjem održano je 1942. zasjedanje Hrvatskog državnog sabora.

3 "List je imao izlaziti samo do izbora, ali na zahtjev pristaša iz cijele županije mora da izlazi i dalje." Pokretanje Narodnog jedinstva smatralo se jednim od zadataka Demokratske stranke u Gospiću. Skupština dem. stranke u Gospiću, održana 27. marta 1921.", Narodno jedinstvo, god. II, br. 5, 7. 4. 1921.: 2.

nu skupštinu 1923. godine Radićev HRSS zauzeo drugo mjesto u državi, protiv Radića i cjelokupnog vodstva HRSS-a biti pokrenut krivični postupak prilikom kojega je vođa stranke završio u zatvoru. Nakon Radićevog priznanja dinastije Karađorđevića i Vidovdanskog ustava, Marko Došen napušta HRSS te se krajem 1920-ih pridružuje radikalnim hrvatskim nacionalistima.

Gospić je podjelom Hrvatske na šest oblasti 1924. godine potpao pod Primorsko-krajišku oblast (od 1918. bio je centar Ličko-krbavske županije). Sjedište oblasti bilo je u Karlovcu, a dva okružna načelništva nalazila su se u Gospiću i u Ogulinu. Formiranjem oblasti kao upravnih jedinica Gospić je izgubio važnost koju je do tada imao u javnom životu.

Slika 1. Zgrada gospićkih škola 1934. (HR DAGS 185, 5—49)

Promjenom imena države u Kraljevinu Jugoslaviju utvrdila se podjela Kraljevine na banovine čime je Gospić pripao Savskoj banovini (1929. — 1939.), da bi između 1939. i 1941. bio dio Banovine Hrvatske. Gospić je neovisno o državnim upravnim promjenama u međuratnom razdoblju ipak bio najjače školsko, kulturno-prosvjetno, trgovačko i komunikacijsko središte u Lici, s brojnim

zanatlijskim radnjama, što mu je davalo elemente grada.[4] Granice općine Gospić činila su sela Novoselo, Čitluk, Ribnik, Bilaj, Kulica, Budak (izvan općine) i Kolakovica (izvan općine).

Sudska organizacija bila je temeljena na kotarskim sudovima koje je objedinjavao Sudbeni stol u Gospiću, kao sud drugog stupnja (Blažević, 1973: 64). Školstvo se i dalje temeljilo na osnovnim četverogodišnjim školama, te su, uz već postojeću učiteljsku[5], djelovale i poljoprivredna te državna građanska škola. Cestovne i željezničke mreže također su napredovale zahvaljujući tome ostvarena je bolja povezanost kotarskih i općinskih mjesta.

U Lici je prema popisu stanovništva 1921. godine bilo ukupno 177.000 stanovnika, dok ih je na sljedećem popisu deset godina kasnije bilo gotovo pet tisuća manje. Gospić je 1931. godine imao ukupno 10.975 stanovnika, u koji broj su bila uključena i okolna naselja u kojima se preko 7.000 stanovnika bavilo poljoprivredom (Šute, 2013: 178). Do ovog vremena je još od polovine 19. stoljeća broj stanovnika stalno bio u porastu no demografska slika se u potpunosti izmijenila već tijekom prve polovine 20. stoljeća zbog ratova, epidemija i iseljavanja.[6] Prema popisu stanovništva Kraljevine SHS učinjenom nakon Prvog svjetskog rata (1921.) Srbi su od ukupnog broja činili preko 40 posto stanovništva dok je Hrvata bilo gotovo upola manje. Promatrajući nacionalnu strukturu na lokalnoj razini iz 1910. u općini Gospić je popisano 35.904 Hrvata, te 20.203 Srba. Ovakav odnos se zadržao i nakon Drugog svjetskog rata te je 1948. zabilježeno oko 30 tisuća Hrvata, dok je broj Srba smanjen na oko 12 tisuća stanovnika.[7]

4 U gradu su se, prema legendi na Kilometričnoj karti Sreza gospićkoga iz 1934., nalazili između ostaloga i sreski sud, pošta, brzojav. HR-DAGS, Kartografska zbirka, DAGS-m.c. 14. Kilometrična karta Sreza gospičkoga u Savskoj banovini, Tehničko odelenje Kraljevske banske uprave u Zagrebu god. 1934.

5 Uz postojeću Učiteljsku školu bila je vezana i Viša kućanska škola. "Domaće vijesti: Hoće li u Gospiću ostati viša kućanska škola?", Lički glas: neodvisni hrvatski list za politiku, prosvjetu i gospodarstvo (Gospić), god. I, br. 4, 17. 10. 1920.: 2.

6 Broj stanovnika je u Hrvatskoj od 1910. do 1948. porastao gotovo za 10 posto, dok se na razini Ličko-senjske županije taj postotak smanjio za gotovo 30 posto. Akrap, A.; Gelo, J. 2009. Depopulacija Ličko-senjske županije tijekom 20. stoljeća s posebnim osvrtom na ekonomsko-socijalnu strukturu 1971. – 2001., u: Holjevac, Ž. (ur.). Identitet Like: korijeni i razvitak, knj. II. Institut društvenih znanosti Ivo Pilar. Zagreb – Gospić: 15–41; 19.

7 Službene statistike za 1921. i 1931. godinu nisu pronađene te su podatci preuzeti iz knjige: Gelo, J. et al. (prir.). Narodnosni i vjerski sastav stanovništva Hrvatske 1880. – 1991. po naseljima. 1998. Državni zavod za statistiku. Zagreb.

O Gospiću u razdoblju neposredno nakon Prvog svjetskog rata najbolje govori tekst izašao u *Ličkom Hrvatu* 1924. godine:

> U to cijelo vrijeme do god. 1918. do otvorenja željezničke pruge Zagreb-Gospić [1920. op. a.], Gospić je isključivo činovničko mjesto sa malom lokalnom trgovinom. Međutim od god. 1918. do danas je Gospić poprimio sasvim drugi značaj. Trgovina i obrt, pa neka manje industrijska poduzeća, čine Gospić jakim trgovačkim mjestom ovog kraja Hrvatske. God. 1920. osniva se u Gospiću učit. škola, tako da Gospić prima preko godine do dvije tisuće đaka iz raznih krajeva Like.[8]
> Kasniji napredak i promjene koje je grad doživio tijekom dvadesetih i tridesetih godina opisane su isto u zagrebačkom Ličkom Hrvatu iz 1938. godine riječima: Središte svega ekonomskog, kulturnog, prosvjetnog i političkog djelovanja u hrvatskoj Lici je nesumnjivo Gospić. On nam odaje tip malih pokrajinskih gradića, koji davno čekaju krštenje grada i njegovih bezimenih ulica. I dalje: Živost u gradu osobito daje djaštvo njegovih škola i činovništvo. S pravom se može reći, da je Gospić đački gradić, koji ima potpunu gimnaziju, učiteljsku, građansku, te poljoprivrednu školu.[9]

/ Izdavaštvo u Gospiću

U navedenom razdoblju, unatoč povremenim periodima općeg lošeg stanja u gospodarstvu, koje je ponajprije uzrokovano poslijeratnom krizom koja se itekako odrazila na ruralna područja poput Like, u Gospiću se iznova nakon devet godina pokreće izdavaštvo.[10] Kao i u prijeratnom vremenu lokalne novine su i dalje pokrenute stranačkom inicijativom i politički opredijeljene, tako da se animozitet između, ne samo različitih političkih struja, već i građana

8 Fidelić, M. 1924. O postanku Gospića, Lički Hrvat: seljačko glasilo za politiku, prosvjetu i gospodarstvo (Gospić) god. III, br. 1, 3. 1.: 2.

9 Matijević, N. 1938. Iz metropole hrvatske Like, Lički Hrvat (Zagreb), 5: 7.

10 Posljednja dva lokalna glasila, Hrvat: list za pouku, gospodarstvo i politiku i Srbin, izišla su u prijeratnom vremenu 1911. godine. Vidi: Došen, A. 2013. Gospić u lokalnim novinama (*Ličanin, Hrvat, Srbin* i *Starčevićanac*) na prijelazu iz XIX. u XX. stoljeće, *Senjski zbornik*, 45(2): 327–344.

različite vjeroispovijesti i nacionalnosti, uvelike ističe i nimalo ne jenjava. Godine 1920. (3. ožujka) u Gospiću počinje izlaziti tjedni list *Ličke novine: list za politiku, prosvjetu i gospodarstvo*. Gotovo istodobno (4. ožujka) pokreće se još jedan tjednik pod naslovom *Narodno jedinstvo* kao, kako sam podnaslov kaže, "organ Demokratske stranke u Lici". Dvije godine nakon njih slijedi *Lički Hrvat: seljačko glasilo za politiku, prosvjetu i gospodarstvo*, a ovim trima novinama pridružit će se i *Lički glas* koji je izlazio dvokratno, dijelom u dvadesetima, te jednu godinu u tridesetima.

Ličke novine u svom prvom obraćanju čitateljstvu jasno navode razloge svog pokretanja:

> [...] Usvajamo u cijelosti sve one tekovine socijalnog savremenog demokratskog shvaćanja društvenog uređenja, te ćemo takove socijalne reforme vazda podupirati nastojeći da se one provadjaju evolucijom, a ne revolucijom.[11]

Iza novina stoji Hrvatska zajednica koja, kako uredništvo piše u svom uvodniku, ima *cilj okupiti "sve hrvatske stranke"*.[12] Novine su se tiskale u tiskari Marijana Župana, a kao vlasnici su se navodili odvjetnik dr. Mile Miškulin – ujedno i odgovorni urednik, te Josip ml. Nikšić i Ivan B. Orešković. Od broja 6. (8. 4. 1920.) vlasništvo lista isključivo preuzima Hrvatska zajednica u Gospiću dok uredništvo ostaje nepromijenjeno. Naglašeni politički stavovi prvoga broja s vremenom poprimaju obrambeni ton kako bi se polemiziralo s listom "borbenog" karaktera – *Narodnim jedinstvom*. Tjedne novine *Narodno jedinstvo* izlaze 4. ožujka 1920. godine kao glasilo Demokratske stranke odnosno Jugoslavenske demokratske stranke nakon njenog osnutka u svibnju 1919. godine. Novine su pisane ćiriličnim i latiničnim pismom, a njeni urednici bili su tijekom razdoblja izlaženja istaknuti gospićki Srbi Stevo Rađenović, Mito Orlić i Nikola Narančić.

U kulminaciji oštrih rasprava uredništvo *Ličkih novina* naziva *Narodno jedinstvo* "bulvarskim listićem" kao i "nedonoščem"[13] optužujući ga za unoše-

11 Misao vodilja je da se usvoje demokratske tekovine, socijalne reforme i da se poradi na pomirenju. "Što hoćemo", Ličke novine: list za politiku, prosvjetu i gospodarstvo (Gospić), god. 1, br. 1, 3. 3. 1920.: 1.

12 Isto

13 "Ovo nedonošče, koje sve to više naliči svojoj majčici zagrebačkoj "Rieči" [glavne zagrebačke novine vezane uz Demokratsku stranku, op. a.] tako je drsko, da hoće nas da uči mirnom i ugladjenom načinu pisanja." "Zabadanja 'N. J. '", Ličke novine, god. 1, br. 7, 15. 4. 1920.: 2.

nje narodnog razdora, neobjektivnost i netrpeljivost. U njihovom djelovanju očituje se zagovaranje stranaka (Hrvatske zajednice odnosno Demokratske stranke) čije se rasprave na razini Kraljevine SHS prelijevaju i u lokalni kontekst. Dolaskom na mjesto velikog župana Sava Stojanović je naredio uklanjanje hrvatskog grba iz općinske dvorane, što gospićki načelnik Petar Gržetić nije prihvatio, čime je iznova došlo do pojačavanja nacionalne napetosti.[14] U *Narodnom jedinstvu*, kao zagovaratelju ujedinjenja naroda Jugoslavije i protivnicima nekadašnje Monarhije, o ovom slučaju pišu: "Oblast je dala napokon skinuti onaj republikanski grb, koji je bio kriomice po nepoznatim osobama pribijen u opć. dvorani. Po deputaciji, koja je nakon toga došla pod vodstvom župnika Polića da se žali vel. županu radi toga, moglo se zaključiti, ko je dao odnosno čijom je inicijativom postavljen taj grb."[15] "Žestoka borba s klerikalcima, zajedničarima i frankovcima" bila je neposredan uzrok reakcija i kasnijih polemika *Narodnog jedinstva* s *Ličkim novinama* u kojima, naravno, staju u obranu gospićkog župnika Nikole Polića.

Situacija je na kraju riješena sporazumno između predstavnika lokalnih Hrvata i Srba na sastanku sa županom na kojemu su se sporazumjeli da na mjesto skinutog grba postavi državni grb u kojemu su sadržana sva tri plemenska grba, a pored kojega se onda u općinskoj dvorani mogu postaviti i zasebno hrvatski, srpski i slovenski grb. Ovaj slučaj uklanjanja grba bila je izravna posljedica ukidanja Hrvatskog sabora nakon Vidovdanskog ustava donesenog mjesec dana ranije i novih odluka o ukidanju povijesnih entiteta, a time i uvođenja državnog grba sastavljenog od srpskoga, hrvatskoga i slovenskoga grba. Tema koja je izazivala česte polemike bilo je i Sokolsko društvo u kojemu je najprije došlo do ujedinjenja hrvatskog i srpskog Sokola u Jugoslavenski sokol 1920., a zatim do izdvajanja Hrvatskog sokola (1922. sa sjedištem u Senju; 1924. ogranak u Gospiću pod nazivom "Kaniža Gospićka) (Brlić, 2017: 205—207). U *Narodnom jedinstvu* su za takvu situaciju krivili bivšeg starješinu Hrvatskog sokola dr. Milu Miškulina, dok su *Ličke novine* prozivale dr. Petra Zeca, starješinu Srpskog sokola. Članovi Hrvatskog sokola su upozoravali kako novoosnovani Jugoslavenski sokol u Gospiću propagira velikosrpske ideje.[16]

14 Ličke novine, br. 31., 30. 7. 1921.
15 "Iz gospićke općine", Narodno jedinstvo, god. II, br. 7, 21. 4. 1921.: 2.
16 "Braćo hrvatski sokoli", Lički Hrvat, god. I, br. 15, 1. 6. 1922.: 1.

Ovakav političko-nacionalni, ali i osobni animozitet ističe se u kasnijim brojevima tek u manjim anonimnim crticama dodanima u rubriku Domaće vijesti, a izazvanima kao odgovor na rubriku *Paprenjaci* objavljivanu u *Narodnom jedinstvu*. Ove ironične crtice bile su otisnute nešto manjim fontom, a pod naslovima kao što su *Upljuvci,*[17] *Krmelji,*[18] *Trice i kučine* u kojima se na metaforičan način proziva "*Navodno" jedinstvo* odnosno *Narodno "jadinstvo"*. S vremenom je pažnja usmjerena sve više na probleme hrvatskog seljaka (nepismenost, siromaštvo), na novosti iz okolnih mjesta (Plitvica, Brinja, Karlobaga, Vrebca, Perušića i drugih), kulturna događanja u Gospiću (zabave, koncerti, kružoci), stanje infrastrukture, posebno razvoja željeznice koju Gospićani s nestrpljenjem čekaju. Nerijetko se unutar pojedinih brojeva ubacuju i rubrike nazvane *Šipci*, *Čičci*, *Smokvino lišće* i slično kojima se na vrlo humorističan način sarkastičnim i ironičnim primjedbama opisuju aktualne političke, društvene ili gospodarske prilike (npr. *Čičci*: "Stambeno pitanje bit će povoljno riješeno, jer naši planinari grade sebi kuću na Visočici."). Pojavljuju se i članci o odgoju i zdravlju djece usmjereni ličkim majkama (iz pera Ante Cividinija), pregledi ličke povijesti, ali i aktualnosti koje se ne odnose samo na hrvatsko stanovništvo nego i na građane pravoslavne vjeroispovijesti i srpske nacionalnosti (o proslavi Đurđevdana, zabavama i slično[19]). Unatoč rubnom objektivizmu i suzdržanosti ponekad su *Ličke novine* poslužile i kao platforma pojedincima koji su vodili svoje privatne obračune s neistomišljenicima koji su ih prozivali u *Narodnom jedinstvu*.[20] *Novine* su prestale izlaziti već u narednoj, 1921. godini.

17 "KOKODAKANJE: 'Navodno jedinstvo' se je svojevremeno raskokodakalo gadno, te pod rubrikom Paprenjaci iznašali su razne 'paprenjake' produkte svog prepaprenog mozga i to su tjerali doonda dok njima samima nisu zapaprili...", "Upljuvci", Ličke novine, god. II, br. 12, 19. 3. 1921.: 2.

18 "Narodno jedinstvo" uzvikalo se na "muvu zvrndaru". Prepalo se je za svoju nevinost. Kada bi ono i imalo djevičanstvo muva bi ga poštedjela. Ona hoće s njim živjeti u miru. Ona ga dapače voli kao svoj rođeni upljuvak. Ona strepi, da se nebi tako lijepi i nadobudni upljuvak pretvorio u krmelj." "Krmelji", Ličke novine, god. II, br. 12, 19. 3. 1921.: 3.

19 Putem Ličkih novina pozivaju se građani na zabavu u Jasikovac gdje će se 6. svibnja održati đurđevdanski uranak. "Dobrovoljačka zabava u Gospiću", Ličke novine, god. I, br. 9, 29. 4. 1920.: 3.

20 Npr. tekst Nikole Polića "Le style est l'homme" u kojemu kritizira diskurs novopokrenutog Narodnog jedinstva, (br. 2, 11. 3. 1920., 1.); odgovor gospićkog knjižara Kolakovića u tekstu "Moje progonstvo" na "napadaje" svećenika Jose Felicinovića koji je kod lokalne vlasti kao nepoćudne istaknuo pojedine knjige kako bi se cenzurirale i slični. (Ličke novine, god. I, br. 4, 27. 3. 1920.: 3.).

Već od prvog jubilarnog broja *Narodnog jedinstva* uredništvo naglašava svoju misiju:

> Naša će zadaća biti, da nesuglasice uklanjamo, da jednom pređemo na produktivniji rad, nego li je bio dosadanji [...] Naročitu brigu posvetićemo organizaciji demokratske stranke, [...] Mi smo pripravni na pitanja, koja se tiču općeg interesa, davati odgovore i upute. Isto tako smo pripravni otvoriti stupce ovog lista za gospodarska pitanja i davati uputu našem rataru kod obrađivanja zemlje, njege stoke, voćaka, pčela i. t. d.2[21]

Ovakav dobronamjeran pristup opovrgava se već sljedećim člankom u kojemu se problematizira odnos Demokratske stranke i frankovaca,[22] kao i proziva sve druge neistomišljenike shvaćanja Hrvata, Srba i Slovenaca kao jednog naroda.

> Danas stoji kao stena [...] da su Hrvati, Srbi i Slovenci jedan narod. To priznaje razum svih nas. To još ne priznaju samo posve zadrti frankovci. [...] U našoj Lici imade još ponekih hrvatskih sela, gde zavedeni i neprosvećeni narod još nije zaboravio Karla ni Austrije. On sanja o Radiću i o posebnoj hrvatskoj republici. Ne može biti Jugoslaven ko nosi u srcu Karla i Austriju. Ne može biti za Jugoslaviju ko je za Radićevu republičicu. Mi ćemo početi ljutu i nesmiljenu borbu, da iskorenimo i poslednji trag Karla, Austrije i Radićeve republike.[23]

U ovome se manifestira odnos Demokrata prema frankovačkoj politici. Javno se imenuju pojedinci koji su prepoznati kao neprijatelji ideologije Demokratske stranke. Među Gospićanima prozvanima za izdajništvo i prokazivanje "svoje braće" tijekom Prvog svjetskog rata navedeni su: Pajo Brmbolić, opć. dnevničar, Jure Bajec, šef pošte u Gospiću, Milan Biondić, pekar, Ivan pl. Vučetić, kr. podžupan, Tomislav Wittasek, VIII. gimnazijalac i dr. Ivan Gojtan,

21 O. [Orlić Mito], 1920. Zašto pokrećemo ovaj list?, Narodno jedinstvo : organ Demokratske stranke u Lici, (Gospić), br. 1, god. I, 4. 3.: 1.

22 Pojam frankovci odnosi se na pristaše Stranke prava koji su krajem 19. stoljeća tako nazvani po vođi Čiste stranke prava Josipu Franku. Više u: Gabelica, M. 2018. Pravaštvo u Gospiću od 1880-ih do 1914., Senjski zbornik, 45: 307.

23 I. "Pravac naše borbe i rada", Narodno jedinstvo, god. I, br. 1, 4. 3. 1920.: 1.

odvjetnik.[24] Unatoč naglašenom pomirdbenom tonu uvodnog teksta, povremeno se ipak koristi imperativna retorika koja načelno nije uvijek demokratska. Naglašava se težnja prema ujedinjenju naroda, a protiv separatizma (prvenstveno hrvatskog):

> Za to naš list neće primati napadaja na ime i pleme hrvatsko, jer kad smo jedan narod, ti bi napadaji bili upravljeni i na ime i pleme srpsko ali ćemo znati lučiti čine stranaka i pojedinaca, koji su se ogriješili, ili griješe o narodno jedinstvo, koji siju razdor i mržnju u narod.[25]

Uz politički angažman uredništva i suradnika ovih novina od prvog broja se u sadržaj uvodi i rubrika "Domaće vijesti". "Domaće vijesti" u početku nisu bile u potpunosti posvećene ličkom seljaku i gospodarskim pitanjima već se i unutar njih koristio medijski prostor za informiranje pristaša stranke o aktualnostima, izvještavanju stanovnika o lokalnim političkim promjenama i polemiziranju s također novopokrenutim *Ličkim novinama*. U kritičkom obraćanju neistomišljenicima koriste se podnaslovi prenesenog značenja poput *Paprenjaci* ili *Iskrice*:

> Ne gospodo. Ne prijeti Vama opasnost od Srba, već od Vas samih, koji vodite rdjavu politiku, koji svom narodu ne kažete istinu, jer se bojite da će Vas ostaviti. [...] Želite li možda poseban parlament u Zagrebu, posebnu vojsku – to je već Vaš ban zahtijevao – posebne financije, posebne vanjske poslove, pošte, željeznice? Recite otvoreno što hoćete, ali onda ne spominjite više narodnog i državnog jedinstva.[26]

Kako su se novine tiskale u tiskarskoj radnji M. A. Maksimovića tako je tamo ujedno bilo i prodajno mjesto, kao i kod nekih istaknutih trgovaca srpske nacionalnosti (Ristović, Ljubojević, Rađenović).[27] Kako je već spomenuto, *Narodno jedinstvo* je pokrenuto uoči izbora, u proljeće 1920. godine, te se nastavilo i dalje objavljivati dok god je bilo financijskih mogućnosti i podrške srpskog stanovništva iz ostalih krajeva. U Primorsko-krajiškoj oblasti, uz

24 "Lički denuncijati i konfidenti", Narodno jedinstvo, god. III, br. 38, 21. 9. 1922.: 1. Ovaj članak je nastao kao prijepis dijela teksta "Denuncijanti i konfidenti iz ličko-krbavske županije" ranije objavljenom u zagrebačkom dnevnom listu Pokret (br. 210., 12. 9. 1922.).
25 O. [Orlić M.], 1920. Zašto pokrećemo ovaj list?, Narodno jedinstvo, god. I, br. 1, 4. 3.: 1.
26 O. [Orlić M.], 1920. Iskrice: Malo razgovora, Narodno jedinstvo, god. I, br. 2, 11. 3.: 2–3.
27 "Domaće vijesti", Narodno jedinstvo, god. I., br. 2, 11. 3. 1920.: 3.

Narodno jedinstvo u Gospiću, izlazila su još dva tjednika kao glasila Samostalne demokratske stranke od 1924. – *Jedinstvo* u Petrinji i *Karlovac* u Karlovcu. Svaki od ovih listova zastupao je interese kraja u kojemu je list izlazio. Već ranije spomenuto formiranje oblasti i upravna prevlast Karlovca kao središta oblasti dovelo je do zaključivanja posljednjeg broja *Narodnog jedinstva* (19. 3. 1925.) s namjerom "da se u Karlovcu kao sjedištu oblasti pokrene naš list, koji će donositi sva potrebna obavještenja za čitavo područje oblasti".[28]

Narodno jedinstvo uz *Ličke novine* daju uvid u one aspekte svakodnevnog života Gospićana koji otkrivaju društvene i kulturne prilike u gradu na samom početku 1920-ih godina. Zbog ponekad radikalnih stavova te objavljivanja nepodobnih tekstova, oba lista su povremeno bila cenzurirana i zaplijenjena. Npr. *Narodno jedinstvo* broj 11 iz 1921. godine zaplijenilo je državno odvjetništvo "radi nešto oštrijih izraza o izdajničkoj raboti Stipice Radića i ostalih prvaka njegove stranke".[29] Zaplijena je vezana uz pozivanje pristaša Demokratske stranke da iziđu na zbor u Gospiću 22. svibnja i ne dozvole

> da ih Radić vrijeđa u vlastitoj kući, kao i da Radić dolazi da raspiruje mržnju protiv Države i Narodnog jedinstva, na kojoj će Srbe nazivati Turcima i naš Beograd svinjcem, na kojoj će harangirati protiv nosioca naših ideala, protiv našeg obožavanog čika Pere i sve naše slavom ovjenčane kraljevske Dinastije.[30]

Naime, toga dana je održana velika skupština HRSS na glavnom trgu u Gospiću (danas Trg Stjepana Radića) koju su pristaše Demokratske stranke okarakterizirali kao "mahnitanje radićevaca i frankovaca".

Lički Hrvat: seljačko glasilo za politiku, prosvjetu i gospodarstvo pokreće se u Gospiću 25. veljače 1922. godine kao tjedno glasilo s ciljem "da se čuje ispod Velebita, iz naše kršne Like, ravne Krbave, Gatačke doline, Senjskog i brinjskog kraja od Kapele ovamo, glas jasan i odlučan, glas republikanski hrvat. seljaka, radnika i građanina, u svim pitanjima njegova narodna života".[31] Uredništvo se poziva na svoje prethodnike, prijeratne novine *Hrvat* i *Starčevićanac* čime jasno upućuju na svoje političke okvire. Vlasnik lista je bio Hrvatski blok u Gospiću s urednikom Slavkom Šojatom na čelu. List je pokazivao izravnu

28 "Naša štampa u oblasti", Narodno jedinstvo, br. 8, god. VI, 19. 3. 1925.: 1
29 "Revnost kad ne treba", Narodno jedinstvo, god. II, br. 12, 26. 5. 1921.: 1.
30 "Na zbor!", Narodno jedinstvo, god. II, br. 11, 19. 5. 1921.: 1.
31 Uredništvo, "Naša zadaća i rad", Lički Hrvat, god. I, br. 1, 25. 2. 1922.: 1.

naklonost politici Stjepana Radića i Hrvatskoj republikanskoj seljačkoj stranci. Pokrenut je osam mjeseci nakon donošenja Vidovdanskog ustava kako bi pristaše triju stranaka ujedinjenih u Bloku (HRSS, Hrvatska zajednica i HSP) imali platformu za izražavanje svojih stavova o Ustavu i Ustavotvornoj skupštini koja za njih nije imala legitimitet. Ni pola godine nakon pokretanja glavni i odgovorni urednik postaje istaknuti zastupnik stranke u Gospiću Marko D. Došen, a u narednoj godini publiciranja ovih novina uredništvo preuzima Josip Starčević. Od 1924. godine list se u podnaslovu deklarira kao Glasilo ličko-krbavskih organizacija Hrvatske republikanske seljačke stranke.[32] Na Božić 1924. izlazi posljednji broj "u povećanom izdanju" te uredništvo objavljuje kako zbog tehničkih poteškoća, ali i bolesti glavnog urednika Marka Došena list nije mogao redovno izlaziti.[33]

Zagrebački *Lički Hrvat* kao polumjesečnik, na čelu s urednikom dr. Božidarom Murgićem, u tridesetima je izlazio u izdanju Ličke štampe (1937. — 1938.), te je donosio redovno vijesti iz Like (reportaže s organizacija zabava kao što su Ličke večeri, o Zagrepčanima podrijetlom Ličanima i sl.). U novinama se pisalo iz "zagrebačke" perspektive, najviše s nostalgičnim prizvukom o ličkom selu i seljaku. Ovdje ga koristimo kao ilustraciju vremena koja bi izostala s obzirom na puno slabije izdavaštvo gospićkog lokalnog tiska u tridesetima.

Lički glas izlazio je polumjesečno kao "neodvisni hrvatski list za politiku, prosvjetu i gospodarstvo". List je izlazio u Gospiću od rujna 1925. i kratko u 1926. godini. Urednik, ujedno i vlasnik, bio je dr. Mile Miškulin, poznati gospićki odvjetnik, a tiskan je u tiskari Ive Kolačevića. Miškulin, prvotno lički pravaš, bio je vrlo aktivan u političkom životu te je kao urednik novina koristio "svaku prigodu za bespoštednu kritiku režima".[34] Miškulin se kao član Hrvatske zajednice zalagao za suradnju sva tri naroda, a osnivanjem *Ličkog glasa* jača njegov nacionalizam i protivljenje napram Radićevog priznanja Vidovdanskog ustava koje se tumači kao "podpuna kapitulacija hrvatske politike sa strane vodstva seljačke stranke".[35] *Lički glas* je kao liberalan glasnik donosio novosti o lokalnoj

32 Vidi naslovnicu broja 15, god. III, 19. 6. 1924.

33 "Našim pretplatnicima na znanje.", Lički Hrvat, god. III, br. 49–50, 24. 12. 1924.: 3.

34 Miškulin je kasnije, iza 1927., bio pristalica "beogradskog režima". Vidi: Tomljenović, A. 2013. Gospićanin Lovre Pavelić i njegova obitelj među najutjecajnijim građanima svoga vremena: (kraj 19. i prva polovica 20. stoljeća), u: Holjevac, Ž. (ur.). Gospić: grad, ljudi, identitet. Institut Ivo Pilar. Zagreb – Gospić: 346–347.

35 "Pouzdani sastanak Hrvatske zajednice u Gospiću.", Lički glas, 20. 9. 1925.: 2.

političkoj situaciji, stanju u školstvu, nedostacima u infrastrukturi novouspostavljene željeznice, kao i pristrano isticao razmirice na nacionalnoj osnovi između Hrvata i Srba. Iako su uredništva i *Ličkog Hrvata* i *Ličkog glasa* hrvatska, *Lički glas* istupa kao glas prevarenog naroda i javno kritizira radićevsku politiku koja se "razbacuje socijalnim parolama". Početkom 1926. u *Ličkom glasu* se objavljuje kako je Hrvatska zajednica ušla u Hrvatsku federalističku seljačku stranku (HFSS) i prestala postojati kao posebna stranačka organizacija. Nakon samo još jednog broja (14. veljače 1926.) novine prestaju s izlaženjem.

Godine 1935. izlazi istoimeni list – *Lički glas,* kao "nedeljni list za narodnu prosvjetu, privredu i politiku" pisan dijelom ijekavicom, a dijelom ekavicom. Tiskan je u Štampariji Basarić i Ilić u Budačkoj ulici, a glavni i odgovorni urednici bili su Radoslav A. Uzelac i Teodor Ilić. Za razliku od *Ličkog glasa* u 1920-ima ovaj *Lički glas* se ne deklarira kao "hrvatski" iz razloga jer su mu na čelu istaknuti gospićki Srbi i jer uglavnom, u nešto blažem tonu, nastavlja s politikom kakvu je propagiralo *Narodno jedinstvo* ranije. Također se uredništvo optužuje kako je list počeo izlaziti samo kako bi na nadolazećim parlamentarnim izborima u svibnju 1935. podržao kandidaturu dotadašnjeg narodnog poslanika Ise Bogdanovića (Jugoslavenska narodna stranka) za srez Gospić.[36] U prvom broju u članku "Što hoćemo...!" uredništvo se osvrće na izdavaštvo iz desetljeća prije te naglašava svoj cilj:

> Prvih 5 — 6 godina poslije ujedinjenja mi smo imali u Gospiću dva nedjeljna lista: "Lički Hrvat" i "Narodno jedinstvo". U ono vrijeme žestoke i bezobzirne partijske borbe ljudi oko tih listova trošili su snagu u medjusobnoj borbi i političkom nadmudrivanju; služili su u prvom redu svojim partijama [...]. Mi nećemo ići onim stazama. Današnje vrijeme ukazuje nove puteve nacionalnog rada. Za nas su Kralj, Otadžbina i Jedinstvo naroda svetinja iznad svih političkih i partijskih pokreta i pitanja, o kojima ćemo mi izvieštavati nepristrano.[37]

Dok je *Narodno jedinstvo* bilo puno oštrije u svojim istupima *Lički glas* 1930-ih se obraća ponajprije narodu "bez ličnih uvreda i zlonamjernog ogovaranja i klevetanja". Predstavlja se kao zastupnik interesa svakog ličkog čovjeka te na-

36 "Uredništvo", Lički glas: nedeljni list za narodnu prosvjetu, privredu i politiku, (Gospić), god. I., br. 2., 21. 3. 1935.: 3.

37 Uredništvo, "Što hoćemo...!", Lički glas, god. I, br. 1, 14. 3. 1935.: 1.

glašava kako mu je namjera obavještavati o sudstvu, školstvu, kulturi, građanskim pravima, gospodarstvu i drugome.

Unatoč nepristranom izvještavanju i u ovom listu nailazimo na izražen politički animozitet prema, ponajprije, politički aktivnom hrvatskom stanovništvu, ali i svim protivnicima unitarizma. Nacionalna indiferentnost očituje se u tekstovima s područja kulture, školstva i privrede, u kojima se npr. jednako piše o uspjesima ličkih srpskih kao i hrvatskih umjetnika, o novim imenovanjima u Pravoslavnoj ali i Katoličkoj crkvi, o inicijativama u prosvjeti i slično. List je prestao izlaziti iste godine nakon samo tri mjeseca (14. 3. — 20. 6.) kako se navodi u posljednjem broju – "zbog materijalnih razloga",[38] što ide u prilog ranije spomenutim optužbama, kako je bio u funkciji političkog propagiranja liste Bogoljuba Jeftića (JNS) na izborima 1935.

Jedini zajednički interes lokalnog novinarstva u Gospiću bila su uglavnom vanjskopolitička pitanja, tako da se npr. početkom 1920-ih višekratno naglašava protivljenje ugovoru u Rapallu po kojemu je jadransko pitanje između Kraljevine Italije i Kraljevine SHS riješeno tako da je Hrvatska izgubila Istru, Rijeku, Zadar, otoke Cres, Lošinj, Lastovo i Palagružu. Ovo je bio poticaj održavanju protestne skupštine 21. 11. 1920. u gospićkoj općinskoj dvorani u kojoj su sudjelovali jednako i Hrvati i Srbi iz svih političkih stranaka.[39]

/ Lokalna politika u međuraću

Netom nakon završetka Prvog svjetskog rata i izlaska iz Austro-Ugarske monarhije, u Gospiću, a tako i u čitavoj Lici, osjeća se jasna podjela između Hrvata i Srba koji su "dva posebna svijeta".[40] Sukus političkih nacionalnih događaja početkom 1920-ih dao je u lokalnim *Ličkim novinama* gospićki odvjetnik dr. Mile Miškulin, član Hrvatske zajednice, napisavši:

38 Lički glas:, god. I, br. 15, 20. 6. 1935.: 4.

39 "Ne priznajemo ni danas ni nikada nametnuto nam riješenje u Rapallu, jer je nemoralno, jer se protivi načelu samoodređenja naroda, jer osuđuje na kulturnu, političku i ekonosmku smrt jednu dvanaestinu našega cijelokupnoga naroda [...] Našoj zarobljenoj braći uz duboko saučešće poručujemo, da smo jedno s njima u bolu i plaču." "Protestna skupština proti mira u Rapalu.", Narodno jedinstvo, god. I, br. 41., 9. 12. 1920.: 1. Slične napise nalazimo i u različitim brojevima Ličkih novina.

40 Uredništvo, "Što hoćemo", Ličke novine, god. I, br. 1, 3. 3. 1920.: 1.

> Danas se državnopravna politika u našoj državi u glavnom kreće u dva suprotna pravca. Na jednoj je krajnjoj točci apsolutni centralizam demokrata, a na drugoj je potpuna nacionalna državna samostalnost sa republikanskom formom Radićeve stranke.[41]

Posljednje novine koje izlaze u Gospiću u razdoblju prije Prvog svjetskog rata bio je list Srpske samostalne stranke *Srbin* koji je iz financijskih razloga prestao s izlaženjem 1911. godine. Tijekom Prvog svjetskog rata kao i netom nakon njegova kraja, sve do 1920. godine u Gospiću nije postojalo izdavaštvo serijskih publikacija.

Unatoč očekivanjima ulaska u novu državu sa Slovencima i Srbima odnosi se nisu nimalo popravili već su se još više zaoštrili, posebno stoga što su iza rata ostala neizrečena zamjeranja između različitih nacionalnih skupina – "Uzroka je tomu više, a jedan je i taj, što stanoviti dio Srba u Lici smatra još i danas važnom državnom zadaćom da se napravi obračun sa onim Hrvatima, za koje drže, da su se o njih u vrijeme rata ogriješili."[42] Dotadašnja demokratsko-socijalistička vlada (Zemaljska vlada) zamijenjena je novom hrvatskom vladom na čijem čelu je kratko vrijeme bio ban Matko Laginja. Na lokalnoj razini to je značilo kako je dotadašnji lički župan Savo Stojanović kojega su pogrdno nazivali "prostim kortešom demokratske stranke" odstupio, a na njegovo mjesto je 1920. došao podžupan Stjepan Benić.[43] Kao odgovor *Narodnom jedinstvu* koje je u jednom broju zahvalilo Stojanoviću na njegovoj službi u *Ličkim novinama* uslijedila je izjava kako je Stojanović "[...] držao demokratske zborove po selima, gdje su isključivo ili u ogromnoj većini Srbi i tu lomili koplle [sic!] i za vladu i za demokratsku stranku".[44] Nerijetka su i izravna imperativna nagovaranja i agitiranja u medijima za određenu političku orijentaciju (npr. "Prema tome birat ćete u prvom redu Hrvate [...], Za to narode, ako si za ropstvo i tudje gospostvo, glasuj za listine, na kojima su Svetozar Pribićević ili

41 Dr. Miškulin, Dva tabora, u: Ličke novine, br. 35, 30. 10. 1920.: 1.

42 "Što hoćemo", Ličke novine, god. 1, br. 1, 3. 3. 1920.: 1.

43 Već ujesen iste godine je Savo Stojanović iznova postavljen na mjesto župana. "Domaće vijesti: Naš veliki župan", Narodno jedinstvo, god. 1., br. 30, 24. 9. 1920.: 3.

44 "Domaće vijesti : Povodom demisije velikog župana Stojanovića", Ličke novine, god. 1, br. 2, 11. 3. 1920.: 3.

Marko Došen,[45] Ko ne dođe izdajica je, Ko glasa za protivnike izdajica je!"[46] i slična).

Na lokalnim izborima za *zastupništvo porezne občine Gospić* 1920. na listi Hrvatske zajednice bili su navedeni Franjo Majerhofer posjednik, Mile Miškulin odvjetnik, Milan Japunčić Japa profesor, Ivan Murković umirovljeni kapetan, Ivan Stilinović dnevničar, Grgo Rauh zidar, Ivan Hećimović gostioničar i Ivan Tonković ratar.[47] Listu Demokratske stranke činili su Mito Orlić ravnatelj Srpske štedionice, Josip Mecing (Metzing) profesor, Matija Maksimović knjižar i posjednik, Luka Trgovčević gimnazijski ravnatelj, Jovan Pejnović krčmar i posjednik, Ivan Jelača upravitelj pom. ureda fin. ravn., Đuro Lončar opančar i Ivan Frane Pavelić pošt. podvornik.[48] Nositelj Komunističke liste bio je Josip Schuster, novopridošlica kojega su zbog njemačke nacionalnosti optuživali da "tajno paktira sa demokratima", a da mu žena ne poznaje ni hrvatski jezik.[49] Komunističku partiju niti u suparničkim novinama ne podržavaju optužujući njene članove kako im je cilj da "zavedu kao i u Rusiji vlast nekoliko ljudi, koji će raspolagati životom, slobodom i imanjem gradjana i seljaka, a našu državu otvoriti najezdi tudjinaca. To oni zovu diktaturom proleterijata". Iz ovog razloga nadležno ministarstvo 1921. godine izdaje naređenje u kojem se "zabranjuje svaka komunistička i druga rastrojna propaganda, obustavlja njihove organizacije, [...] zabrane njihove novine".[50]

Predstavnik tzv. radićevaca ili Hrvatske republikanske seljačke stranke bio je bivši općinski načelnik Marko Došen. Izborni rezultati pokazali su kako je u 11 sela najviše glasova dobila Demokratska stranka, u osam sela Hrvatska zajednica, te su u dva izborna mjesta pobijedili komunisti. Time je Demokratska stranka u Lici imala podršku od čak 75 posto glasova.[51] (Goldstein, 2008: 52—53) Nakon pobjede Demokratske stranke u Liku dolazi i Svetozar Pribićević kojega se hvali kako "radi sa apostolskom revnošću i fanatizmom oko dr-

45 "Hrvati Like i Primorja!", Ličke novine, god. I, br. 39, 27. 11. 1920.: 1.
46 "Na izbore!", Narodno jedinstvo, god. I., br. 39, 25. 11. 1920.: 1.
47 "Braćo Hrvati – sugradjani!", Ličke novine, god. I, br. 4, 27. 3. 1920.: 1.
48 "Izbornici Gospića!", Narodno jedinstvo, god. I., br. 4, 25. 3. 1920.: 1.
49 "Nosioc komunističke listine", Ličke novine, god. I, br. 4, 27. 3. 1920.: 3.
50 "Za sigurnost naše kraljevine", Narodno jedinstvo, god. I, br. 45, 5. 1. 1921.: 1.
51 O rezultatima izbora izvještava se vrlo sažeto u tekstu "Občinski izbori u Liki", Ličke novine, god. I, br. 5, 1. 4. 1920., 1: "U onim poreznim općinama, gdje je pravoslavni živalj u većini, izabrani su svagdje sami Srbi, a u svim onim občinama, gdje su katolici u većini, izabrani su svugdje sami Hrvati."

žavnog jedinstva".[52] Politički gledajući, uz pravaše u Gospiću je prisutno i sve više sljedbenika HRSS-a koji predvodi Stjepan Radić. Početkom 1923. godine u Gospiću se osniva ORJUNA (Organizacija jugoslavenskih nacionalista) kako bi "obranila" ujedinjeni jugoslavenski narod.[53]

Prema ovome je vidljivo kako su se na gospićkom području sukobljavale dvije suprotstavljene političke koncepcije: jugoslavensko-unitaristička i (kon) federalistička opcija. "Nositelj prve koncepcije bila je Jugoslavenska demokratska stranka (JDS), najčešće zvana Demokratska stranka, kojoj je glavni organizator bio Svetozar Pribićević, a druge – Hrvatska pučka/republikanska seljačka stranka (HP/R/SS) predvođena Stjepanom Radićem." (Šute, 2013: 179). Zbog političkog višestranačja – Jugoslavenske demokratske stranke, Hrvatske republikanske seljačke stranke, te Narodne radikalne stranke – nerijetki su bili ne samo idejni sukobi, već i fizički obračuni koji su znali tragično završiti (Šute, 2013: 180—187). O stanju u gradu svjedoči i zapis župnika Nikole Polića u *Spomen knjizi župe* iz 1923.:

> Godišnjica lanjskoga udara groma i ove se godine proslavila. 21. travnja navalila silna oluja i sbacila "orla" sa tornja doli – jer se i njemu temelji poljuljaše. Padajuć dole oštetio je jako jabuku na tornju. Veselje veliko medju braćom Srbima. Još 1919. godine, naime, vel. Župan Sv. Petranović tražio je od župnika, da dade skinuti tu "nesavremenu nakazu za jednu kat. crkvu." Na upit župnika kako to da je to "sada" nakaza a prije je bio ures, odvrati da je to traži mjesna organizacija samostalne demokratske stranke. Župnik je na to odgovorio da je toranj trošan. Neka vlada popravi toranj i tom prilikom ga i skine. Inače ne damo da se organizacija jedne političke stranke dira u naše vjerske objekte.[54]

U različitim ličkim mjestima, nezadovoljni režimskim sustavom nakon uvođenja Šestosiječanjske diktature (1929.) i zatim Rujanskog (oktroiranog)

52 Narančić, N. 1920. Trijumfalan put Svetozara Pribićevića kroz Liku, Narodno jedinstvo, god. I., br. 35, 30. 10.: 1.

53 Višekratno u Narodnom jedinstvu ORJUNA objavljuje tipografski istaknute novosti u kojima se često ponavlja kako njene pristaše djeluju pod devizom "Otadžbina iznad svega". "Domaće vijesti", Narodno jedinstvo, god. IV., br. 21, 24. 5. 1923.: 3. Također i "Političke bilješke", Narodno jedinstvo, god. IV, br. 32, 12. 8. 1923.: 2.

54 Spomen knjiga za župu u Gospiću, [Gospić, 1923.]: 11.

ustava (1931.), uspješno se organiziraju pojedine skupine. Tako se ujesen 1932. u Brušanima pokraj Gospića dogodio napad na žandarmerijsku stanicu, poznat pod nazivom Velebitski ili Brušanski ustanak. Bila je to oružana akcija pripadnika ustaške organizacije u podvelebitskom kraju (Brušanima).[55] Ovaj događaj iz Brušana nije gotovo ništa promijenio na političkom planu (Goldstein, 2008: 144), no doveo je do višemjesečne istrage tijekom koje je stanovništvu ograničeno kretanje poslije osam navečer te su mnogobrojni pojedinci ispitivani i zatvarani što je rezultiralo i emigriranjem nekih sudionika ustanka (između ostalih i Marka Došena). Samo godinu dana iza napada u Brušanima kralj Aleksandar I. posjetio je Gospić povodom okružnog sokolskog sleta.[56]

S obzirom na to kako je u 1930-ima na području Gospića izdavaštvo bilo prilično skromno, što je dijelom posljedica i Šestosiječanjske diktature kojom je uvedena cenzura novina, nije moguće samo na osnovi *Ličkog glasa* rekonstruirati lokalnu političku situaciju. Na nadolazećim izborima (1935.) ovaj list je podržao kandidaturu dotadašnjeg narodnog poslanika Ise Bogdanovića[57] odnosno listu Bogoljuba Jeftića[58] (Jugoslavenska narodna stranka), tadašnjeg predsjednika Vlade. Kako je nakon atentata na kralja Aleksandra I. Karađorđevića (1934.) došlo do ublažavanja diktatorskog režima, tako se obnavlja i rad bivših političkih formacija. Iste godine su se, uz Bogdanovića, na nove izbore za gospićki srez (kotar) prijavila još tri kandidata: Ivan Murković posjednik i zamjenik Joso Adži[j]a iz Lipa na listi Vladka Mačeka (Ujedinjena opozicija); Miloš M. Karakašević, ljekarnik iz Beograda na listi Božidara Maksimovića (posebna lista Staroradikala); te Nikola Kalinić iz Zagreba na listi Dimitrija Ljotića (Jugoslavenski narodni pokret Zbor).[59] Iako se u više navrata isticao Iso Bogdanović, pred same izbore se na Jeftićevoj listi našao Josip Cvetić iz Zagreba.[60] Jedan od nezavisnih kandidata bio je i dr. Mile Miškulin, koji je, nakon godina političkog djelovanja u Gospiću, od 1927. živio u Zagrebu, što ga, očigledno, nije spriječilo da sudjeluje u političkom životu Like. Njegova kandidatura pred

55 Jedan od glavnih organizatora bio je Ante Pavelić u suradnji s A. Artukovićem.

56 Ovo nije bio njegov prvi posjet Lici i Gospiću, prvi put je stigao nakon otvaranja Ličke pruge 1925. godine. Isto, 185.

57 "Uredništvo", Lički glas, god. I., br. 2., 21. 3. 1935.: 3.

58 Nakon smrti kralja Aleksandra I. Karađorđevića Jeftić je nastavio centralističko-unitarističku politiku.

59 "Izborno kretanje u Lici", Lički glas, god. I., br. 6, 18. 4. 1935.: 2.

60 "Pred izbore", Lički glas, god. I., br. 7, 25. 4. 1935.: 2.

same izbore 5. svibnja 1935. nije bila potvrđena. Na izborima je pobjedu u srezu Gospić odnijela lista Bogoljuba Jeftića s kandidatom Josipom Cvetićem (5 776 glasova od ukupno 7 889 glasova).[61] Ovo je značilo nastavak dotadašnje politike unitarizma s obzirom na to da je Cvetić bio prepoznat kao vođa "liberalnih jugoslavenskih puritanaca".[62]

Na općinskim izborima sljedeće godine Hrvatska seljačka stranka je odnijela pobjedu te je dotadašnjeg općinskog načelnika Josipa Kolakovića zamijenio novi načelnik Željko Bedeković, gospićki trgovac.[63] Na lokalnoj razini u to vrijeme su se istaknula dva nemila događaja – ubojstvo Karla Brkljačića, parlamentarnog zastupnika HSS-a iz gospićkog kotara, te 1937. ubojstvo sedam gospićkih omladinaca prilikom puta u Senj, poznato kao Senjske žrtve.[64] Nova vlada s vladajućom političkom strankom Jugoslavenskom radikalnom zajednicom (JRZ) u razdoblju od 1935. do 1939. nije puno učinila za rješenje hrvatskog pitanja u Jugoslaviji. (Šute, 2013: 187)

/ Gospodarska situacija

Zakonom iz 1922. o podjeli zemlje na oblasti, kada Gospić prestaje biti upravno središte oblasti, dolazi do odljeva činovnika i zatvaranja mnogih ustanova. U gradu je nakon rata s radom nastavila i Prva lička štedionica koja je prvenstveno radila zahvaljujući iseljeničkim doznakama, uglavnom s područja Sjeverne Amerike. Sporiji gospodarski razvitak utjecao je na stalno iseljavanje stanovništva, što je nepovoljno djelovalo na demografiju ovog prostora. Broj stanovnika je u razdoblju od 1910. do 1948. smanjen za oko 30 posto čime je Lika, u

61 "Rezultat izbora u Lici", Lički glas, god. I, br. 9, 9. 5. 1935.: 1.

62 "Tko je novi gospićki poslanik?", Lički glas, god. I., br. 9, 9. 5. 1935.: 2.

63 Željko Bedeković je od ranije poznat kao član Čiste stranke prava u Gospiću. Gabelica, M. 2018. Pravaštvo u Gospiću od 1880-ih do 1914., Senjski zbornik, 45: 315.

64 Karlo Brkljačić Kacan (1862. – 1936.) je u rujnu 1927. izabran u Parlament. Ubijen je iz zasjede u Trnovcu 1936. godine. Događaj je okarakteriziran kao teroristička akcija člana gospićkog pododbora Udruženja četnika za slobodu i čast otadžbine Steve (Stjepana) Pejnovića zvanog Pejina. Činjenica da je Brkljačić bio "samo" seljak priskrbila mu je veliki ugled u narodu. Sve češće iskazivanje političkog nezadovoljstva u hrvatskoj javnosti rezultiralo je kolateralnim žrtvama žandarmerijskog terora u Kraljevini Jugoslaviji u javnosti poznatima kao Senjske žrtve. Prilikom odlaska iz Senja s narodnog zbora pjevačkih društava 9. svibnja 1937. ubijeno je sedmero mladih iz Gospića i Pazarišta, te je više njih ranjeno.

odnosu na broj stanovnika u Hrvatskoj, bila depopulirana. Stanovnici su odlazili u svojoj najvitalnijoj "biološki obnoviteljskoj dobi" (Akrap; Gelo, 2009: 19). O broju ličkih iseljenika, ponajprije u Sjevernu Ameriku, govori i činjenica da se putem lokalnih novina prikupljao novac za pojedince kako bi im se omogućio odlazak na daleki put, objavljivala su se pisma iseljenika, upućivalo na iseljeničke poslovnice u Zagrebu, Beogradu i Ljubljani, oglašavali parobrodi (Belgenland u vlasništvu *Red Star Linea*) za duga putovanja prema New Yorku i slično. Da su se neki listovi poput *Ličkog Hrvata* izravno obraćali iseljenicima i računali na njihove pretplate te nostalgiju za rodnim krajem svjedoče i oglasi za pravnu pomoć[65], prodaju imovine iseljenih obitelji, poziv na redovne pretplate i slično. Jasno je kako se domaćom pretplatom i stranačkim potporama nije uvijek moglo održati pojedine lokalne novine na životu.

Obje gospićke prijeratne štedionice koje su s desetak bogatih trgovaca[66] utjecale na ekonomiju čitava kraja (Prva lička štedionica[67] te Srpska štedionica d.d.) ugašene su tijekom tridesetih godina. Godine 1922. osniva se dioničko društvo Trgovačko-obrtnička banka d.d. unutar koje je utemeljen poseban sindikat kao nadzorno tijelo sastavljen od najistaknutijih gospićkih, ali i građana iz drugih mjesta (Pavao Fiorelli, Senj; Nikola Dukić, Gospić; dr. Marko Kasumović, Gospić; Teodor Kleut, Medak; V. Hoffmann, Gospić i dr.).[68] U gradu su u ovom razdoblju djelovala različita udruženja i društva kao što su Konzumna zadruga u Gospiću, Podružnica Hrvatskog Radiše,[69] Trgovačko Udruženje, prva

65 "HRVAT Javni bilježnik u Sjedinjenim Državama Petar Reškovac 1526 Page Street, M. S. Pittsburg, Pa. Zastupam u svima ostavinskim i inim poslovima i raspravama. Utjerivam otštete za Vaše nastradale i poginule u Americi, kao i osmrtnine u svim slučajevima. Izradjujem sve pravne i ine dokumente." Lički Hrvat, br. 49–50, 24. 12. 1924.: 7.

66 Među takvim gospićkim trgovačkim obiteljima koje su se ekonomski uzdigle još krajem 19. stoljeća bile su obitelji Pavelić, Bušljeta, Ristović i dr. Više o radu Srpske štedionice d.d. Gospić i njenim istaknutim članovima u HPM – MSH, Dokumentarna zbirka I., kut. 55., Srpska štedionica d. d. Gospić

67 Prva lička štedionica je otišla u stečaj 1930. godine, a dotada je bila "modus vivendi bogatijim gospićkim trgovcima" kao i pokretač akumulacije ličkog kapitala. Brlić, I. 2017. Lička i senjska građanska društva 1835. – 1945., Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb: 163–164.

68 "Trgovačko – Obrtnička banka D. D. Gospić", Narodno jedinstvo, god. III, br. 22, 1. 6. 1922.: 3.

69 Podružnica se otvara 1920. godine prilikom čega je održano predavanje za sve zainteresirane, no nema prostora u koji bi se smjestila s obzirom na to da u čitavoj Lici u tom trenutku ima samo 80 članova. "Podružnica 'Hrvatskog Radiše' u Gospiću", Ličke novine, god. I, br. 14, 3. 6. 1920.: 2.

lička soboslikarska udruga[70] i mnoge druge od manjeg ili većeg značaja za ekonomsku sliku kraja. O djelovanju Hrvatskog Radiše u Gospiću 1920. — 1921. pisala je Mira Kolar-Dimitrijević temeljeći se također na lokalnoj gospićkoj periodici (*Ličkim novinama*) i ustvrdivši kako su početni dani ove važne ustanove bili dobri, a novac je stalno pristizao prikupljanjem kod svake obiteljske proslave (vjenčanja, rođenja i sl.).[71] *Ličke novine* redovito su objavljivale rubriku "Radišine vijesti" kako bi što više djece poslali na nauke. Ideja povjerenika Hrvatskog Radiše bila je osnivanje tvornice četki u Lovincu i knjigovežnice u Gospiću kako bi se uvelo novo vrelo prihoda. Već 1921. godine nakon izbora za Ustavotvornu skupštinu i sve većeg razjedinjenja stanovništva podružnica je oslabljena te ubrzo prestaje s radom.

Godine 1920. velika briga vlasti i stanovništva bila je promjena dotadašnje valute – austro-ugarske krune, koja je došla s promjenom državnog ustrojstva, te se opetovano upozorava stanovništvo da na vrijeme promijeni novac.[72] Mijenjanje novca bilo je omogućeno kod poreznog ureda u Gospiću do 15. 3. navedene godine. Razmjer krune i dinara je u ožujku 1920. godine iznosio 1:4 što je počesto dovodilo do revolta dijela stanovnika koji se nisu željeli odreći krune, kao i do situacija kada su drapali i bacali novac u uvjerenju da mu je vrijednost prestala. Zabilježen je i incident zbog neprimanja drugog novca, u ovom slučaju, crnogorskog perpera ili starog dinara, kada je zahtijevajući od vojnika krune ili krunsko dinarske novčanice trgovac Mate Ugarković, koji je imao trgovinu u Kaniškoj ulici, bio javno pretučen te pritvoren.[73]

O velikom rastu cijena i mogućoj svjetskoj krizi govore i učestali napisi u različitim novinama u kojima se ukazuje na skupoću[74], ali jednako tako se nerealno izvještava i o gospodarskom rastu kada je time bilo potrebno istaknuti

70 U ovoj udruzi su se udružili "prokušani i iskusni slikarski majstori iz Gospića". Nudili su slikarske i ličilačke radove. "Oglas", Lički Hrvat, god. 1, br. 16, 8. 6. 1922.: 2.

71 Kolar-Dimitrijević, M. 1998. Podružnica Hrvatskog Radiše u Gospiću 1920. – 1921., Časopis za suvremenu povijest, 30(2): 347–357.

72 "Poslije izmjene neće vrijediti više krunska vrijednost novca Austro-ugarske banke u kraljevstvu Srba Hrvata i Slovenaca, pa je potrebno, da svaki u tom vremenu izmijenu obavi." Ličke novine, god. 1, br. 1, 3. 3. 1920.: 2.

73 "Nemio dogadjaj", Ličke novine, god. 1, br. 3, 18. 3. 1920.: 3. O ovom događaju će se još izvještavati tijekom godine u Ličkim novinama.

74 "Rad protiv skupoće", Ličke novine, god. 1, br. 11, 14. 5. 1920.: 1; "Razlozi skupoće", Ličke novine, god. 1, br. 12, 20. 5. 1920.: 1; "Dolje s cijenama!", Ličke novine, god. 1, br. 13, 27. 5. 1920.: 1.

političke (ne)uspjehe.[75] Najveći problemi Gospićana, a tako i Ličana početkom 1920-ih bila je nabava ogrjeva za zimu,[76] skupoća žita koja je utjecala na cijene kruha, zabrana izvoza iz Bosne u Hrvatsku,[77] itd. Na ekonomiju je znatno utjecalo i podneblje te vremenske nepogode kao što su npr. šumski požari ili visoki snijeg zbog kojih je bilo nužno obustaviti sve sajmove u Lici, ponekad i na duže vrijeme, što se ponajviše odražavalo na trgovački promet, a o čemu se učestalo izvještava tijekom zimskih mjeseci u lokalnom tisku.

Od istaknutih pojedinaca obrtnika i trgovaca, sudeći prema njihovoj zastupljenosti unutar oglasnog prostora u novinama, u gradu su u međuratnom razdoblju djelovali trgovac Nikola Dukić (od 1907.), urar i zlatar Vladimir Hoffmann, klesar Stjepan Vukelić, "slikar" (fotograf) Franjo Verson, ugostitelj David Milković (Svratište "Lika"), krojač Franjo Letina, knjižar Ivo Kolačević, industrijalac i trgovac Vilim Haas (tvornica leda), trgovci Mihić i Potrebić (Prva lička robna kuća), pekar i slastičar Josip Poglajen, trgovac Milan Ritz, Josip Nikšić (prvi lički umjetni mlin), trgovac Ivan Pavičić, trgovac Tomo J. Ljubojević, trgovac Lavoslav Rubčić, Josip Šuster (tvornica pokućstva) i drugi. Kako bi se što više potaknulo "razumno gospodarstvo i napredan život" uvodi se Gospodarska škola u Gospiću namijenjena seoskim domaćicama.[78] Unatoč gospodarskoj krizi koja je zahvatila zemlju nakon rata i ostavila posljedice na lokalno stanovništvo, dvadesetih godina se postupno popravlja gospodarska situacija te je osjetan rast broja obrtnika i trgovaca, kao i već spomenutih strukovnih privrednih društava. Ovaj napredak se usporava u tridesetima kada nestaju i dotadašnje dvije štedionice te se javlja i sve veća nezaposlenost. Jedna od rijetkih dobrih vijesti na gospodarskom polju bilo je i otvorenje tvornice minija 1934. godine u Bilajskoj ulici, čiji vlasnik je bio Zagrepčanin Mirko Pavelić, a koja je ipak uspjela pomoći u zapošljavanju određenog broja radnika.[79]

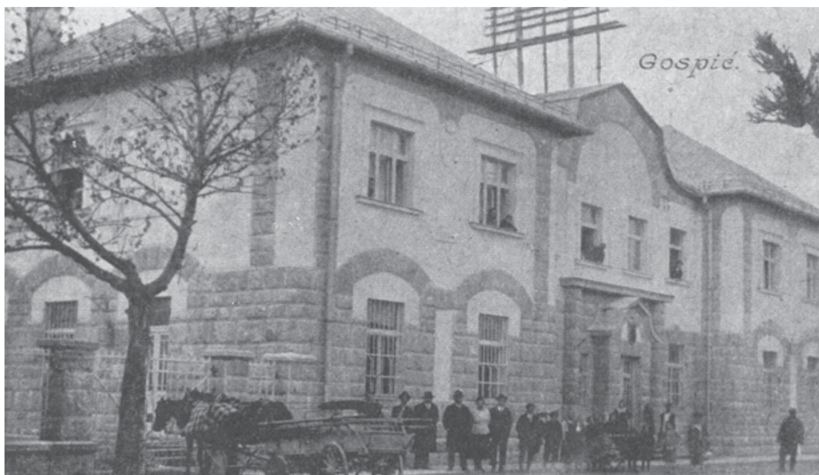
75 "Što naš novac stiče veću vrednost, to je zasluga našeg odličnog ministra financija Stojanovića, demokrate, kome i protivnici, pa i L. N. Priznaju njegove sposobnosti. To ima utjecaja i na pad skupoće pored drugih razloga…", -ć-, "Cijene padaju", Narodno jedinstvo, god. I, br. 17, 24. 6. 1920.: 3.

76 "Šta je njima stalo, što je zima na pragu, a u Gospiću nigdje nema drva, šta ih je briga, što ostali namještenici uz današnje cijene i ne mogu nabaviti drva i što ih čeka grdna nevolja […]. –d-, "Skupoća", Narodno jedinstvo, god. I, br. 25, 18. 8. 1920.: 1.

77 "Dozvola slobodne trgovine", Ličke novine, god. I, br. 2, 11. 3. 1920.: 2.

78 "Iz gospodarstva", Ličke novine, god. II, br. 36, 3. 9. 1921.: 2.

79 "Tvornica minija u Gospiću", Lička sloga, 3(1934.): 2.

Slika. 2. Pošta u Gospiću, 1922. (HR DAGS 185, 5—40)

Gospodarstvo je uvelike ovisilo i o prometnoj povezanosti između Gospića i drugih mjesta, kao i o održavanju cesta i uvođenju novih prijevoznih sredstava. Na *Kilometričnoj karti sreza Gospićkog*, iz 1934. godine, označena su tri državna puta koja prolaze kroz središte grada (Bilajska, Budačka, Kaniška ulica), te banovinski putovi II. reda (Smiljanska cesta i Jasikovačka cesta kao put prema selima Divoselo i Čitluk).[80] Godine 1920. (23. 3.) Gospić, nakon dugog niza godina izgradnje i čekanja, dobiva željezničku vezu s Ogulinom[81] dok se još čekalo punih pet godina na potpuno spajanje pruge između sjevera i juga (Dalmacije). Stalno pitanje uređenja novootvorenog željezničkog kolodvora i dalje je jedan od problema gradskih vlasti.[82] Dolazak do željezničkog kolodvora bio je omogućen vlastitim prijevozom (kolima), kočijom privatnih prijevoznika ili automobilom Automobilskog i transportnog poduzeća "Braća Komar", koji su se u lokalnom tisku oglašavali i kao poduzeće za

80 Prema Kilometričnoj karti Sreza gospičkoga u Savskoj banovini koju je izdalo Tehničko odelenje Kraljevske banske uprave u Zagrebu god. 1934. HR-DAGS, Kartografska zbirka, DAGS-m.c. 14.

81 "Otvorenje ličke željeznice", Ličke novine, god. I, br. 4, 27. 3. 1920.: 4.

82 "Tuže nam se iz općinstva, da na željezničkoj stanici u Gospiću vladaju znatne manjkavosti. Prigodom odlaska i dolaska vlakova većinom se u čekaonicama ne lože. Osim toga rasvjete skoro nema nikakve." Manjkavosti na željezničkoj stanici, Lički glas, 24. 12. 1925., str. 4.

teretni prijevoz i na duže relacije.[83] U lokalnom tisku se najavljuje uređenje zapuštene Kolodvorske, tj. Bilajske ulice,[84] za što se 1925. godine odvojio iznos od 100.000 dinara,[85] no tek deset godina kasnije ulica dobiva trotoar kao i električnu rasvjetu bez koje se, zbog udaljenosti željezničke stanice od središta grada, bilo nemoguće noću kretati.[86] Trasa željezničke pruge bila je, kao i danas, usporedna s tokom rijeke Novčice, zaobilazeći središte grada te se na istoku nastavljala između sela Bilaj i Ribnik prateći dalje državnu cestu. U lokalnim medijima se insinuiralo kako su svojedobno Mađari utjecali da se željeznička postaja smjesti što dalje od središta naselja jer "računali su na svoju vječnost u ovim krajevima pa su ostavili priličan prostor, gdje bi bili i u ličkim krševima naselili svoje koloniste, kao što su to u svojim madjarizatorskim osnovama radili i u ostalim krajevima Hrvatske i Slavonije".[87]

Učestalo se javnost obaviještava o lošem stanju i drugih ulica i cesta. Kao najlošije uređena ističe se ulica prema Sajmištu, koja je na sajmene dane najprometnija te je jako tijesna, puna rupa i oštećenja.[88] Dvadesetih godina 20. stoljeća raspisan je natječaj za gradnju novog mosta preko rijeke Bogdanice. Ministarstvo graditeljstva bilo je odobrilo gradnju svođenog mosta s tri otvora na državnoj cesti Gospić — Karlobag s troškom od 389.897 dinara.[89] Kako današnji izgled mosta odgovara ovom natječajnom opisu, te kako se u tisku iz 1920-ih još ne spominje realizacija izgradnje mosta, može se pretpostaviti kako je današnji most izgrađen 1930-ih. Godine 1935. zabilježena je i svakodnevna povezanost Gospića i Karlobaga[90] autobusom koji zamjenjuje dotadašnja kirijaška kola. Prema ovome sudeći, unatoč dugoočekivanoj željeznici, činjenica je da se porastom automobila[91] sve više grade cestovne prometnice i

83 Ličke novine, god. II, br. 26, 25. 6. 1921.: 3.

84 "Tu nema samo blata i jama, sama cesta je potpuno razvaljena. Šljunka je nestalo pred par godina, pa se trošila kruna ceste, te je zid te krune sasma razvaljen, mjestimice nema ni šljunka ni zidane ceste, ostala je ilovača.! Prava sramota!" "Domaće vijesti : Jedna sramota", Ličke novine, god. II, br. 11, 12. 3. 1921.: 3.

85 "Što je sa putom na kolodvor?", Lički glas, 2(1925): 3.

86 "Čuvajmo naše drvorede i parkove", Lički glas, god. I, br. 8, 2. 5. 1935.: 3.

87 Isto.

88 "Naše ulice", Lički Hrvat, god. I, br. 31, 26. 10. 1922.: 6.

89 "Jeftimba", Lički Hrvat, god. I, br. 7, 6. 4. 1922.: 3.

90 "Autobusna pruga Gospić – Karlobag", Lički glas, god. I, br. 8, 2. 5. 1935.: 4.

91 U Gospiću je 1912. godine zabilježena i prva autogaraža / spremište automobila Nikšić na početku današnje Smiljanske ulice. Zbog učestalog prometa postavio se i zahtjev za češćim posipanjem Državne ceste (Budačke ulice) kamenom tučencom. HR-HDA, Fond 79, UOZV,

uređuju novi putovi koji omogućuju jaču povezanost Gospića s drugim ličkim mjestima.

Slika. 3. Gospić, Kaniška ulica s pogledom na Velebit, 1934. (HR DAGS 185, 5—70)

/ Društvene i kulturne prilike u Gospiću

O poslijeratnom društvenom životu najbolje svjedoči tekst objavljen u Ličkim novinama:

> One imadu i ovdje svoj večernji "Korzo", ili kako to zlobnici kažu: "Izložbu pomodne robe", gdje se razvija flirt uz smijeh i šalu, te brzi vatreni pogled, što reže večernji zrak, kao tanana strijela božanskog bečarine, Amora [...] Dočim starci sjede u grupama, promatrajući kritičnim pogledima ovu objesnu mladež, što liže skupim džonovima tvrdi pločnik.[92]

Naime, u Gospiću se na mjestu današnje ulice dr. Franje Tuđmana (tadašnjeg službenog imena Glavna ulica, koja se pružala s jugozapadne strane nekadašnjeg Paradeplatza – danas Trg Alojzija Stepinca), kao i u dijelu Kaniške ulice, jedne od glavnih ulica u naselju, nalazio, popularno zvani, Korzo koji je bio

Gospić, položajni nacrt cesta, 1912., sv. XV-3, 6441–78729

92 SURE, "Arabeske", Ličke novine, god. I, br. 23, 5. 8. 1920.: 2.

okosnica društvenih zbivanja u prvoj polovini 20. stoljeća, ali i kasnije. Korzo je bilo popularno šetalište i okupljalište mladih na kojemu su se nalazile važne općinske ustanove poput škola, suda, vatrogasnog doma, ali i nekih svratišta kao što su "Lika" i "Europa" odnosno slastičarnica "Poglajen" (smještena u kući nekadašnjeg hotela "Einwalter"). Ova mjesta, sudeći prema mnogobrojnim napisima u novinama, bila su prostor čestog okupljanja Gospićana u kojima su i članovi različitih organizacija i društava održavali svoje proslave.

U svibnju 1920. otvara se Hrvatska čitaonica u Kaniži[93] koja treba doprinijeti smanjenju nepismenog stanovništva u naselju. Godine 1922. ova čitaonica je proslavila 50-godišnjicu svoga djelovanja.[94] Uz ovu u samom gradu je djelovala i Hrvatska čitaonica "Lička vila" koja je redovito održavala svoje skupštine i okupljala članove[95], kao i Srpska narodna čitaonica.[96] Đačka čitaonica koja je uređena 1922. godine kao dio Učeničke knjižnice imala je cilj upoznati mlade "sa svim našim revijama, i da se obrazuje svestrano (omladina, op. a.) bez ikakve naročite, verske, stranačke ili političke tendencije ...".[97] Uz Jugo Sokol i Hrvatski sokol[98] među kulturnim organizacijama djeluje i udruženje "Matija Gubec", Hrvatski klub (1923.) i Društvo Hrvatska žena[99] (1922.). Zatim Planinarsko društvo, Radničko pjevačko društvo "Hrvat", Glazbeno društvo u Gospiću,[100] Srpsko-pravoslavno crkveno pjevačko društvo u Gospiću i druga. Ova udruženja i različite čitaonice (Ruski kružok, Francuski klub) oživljavaju

93 "Domaće vijesti: Hrvatska čitaonica u Kaniži", Ličke novine, god. I, br. 13, 27. 5. 1920.: 2.

94 U kotaru Gospić je 1921. zabilježen broj od 67,3 % nepismenih stanovnika. "Analfabetski tečaj", Ličke novine, god. II, br. 46, 12. 11. 1921.: 2.

95 "[...] Lička vila" u Gospiću neumorno širi lijepu knjigu i pali luč prosvjete [...]", "Domaće vijesti: Jubilej", Lički Hrvat, br. 38–39, 21. 12. 1922.: 4.

96 Predsjednik upravnog odbora čitaonice bio je dr. Nikola Narančić. "Skupština srpske Nar. Čit. u Gospiću", Narodno jedinstvo, god. I, br. 45, 5. 1. 1921.: 2.

97 D. IVANČEVIĆ, "Naše knjižnice i naše čitaonice", Narodno jedinstvo, god. III, br. 8, 23. 2. 1922.: 1.

98 Sokolsko društvo u Gospiću nastalo je ujedinjenjem Hrvatskog i Srpskog Sokola. Dr. M. "Iz prošlosti Sokolskog društva u Gospiću", Narodno jedinstvo, god. III, br. 49, 7. 12. 1922.: 2.; Inicijativom Sokolskog društva otvoreno je i lutkarsko kazalište 1935. u Gospiću. "Otvorenje lutkarskog pozorišta u Gospiću", Lički glas, 6(1935.): 3.

99 "Društvo 'Hrvatska žena' u Gospiću", Lički Hrvat, god. 1, br. 10, 27. 4. 1922.: 2.

100 Tijekom rata Glazbeno društvo nije djelovalo. Nakon rata sastojalo se od odbora na čijem čelu su bili predsjednik dr. Ferdo Grospić, podpredsjednik Stevo Drakulić, tajnik Ante Cividini, blagajnik Ivo Kolačević i dr. Želja obnovljenog društva bila je osnivanje elementarne glazbene škole. "Glazbeno društvo u Gospiću", Narodno jedinstvo, god. I, br. 24, 14. 8. 1920.: 3.

kulturnu sliku grada i jedino su mjesto zabave i okupljanja građana, posebno tijekom dugih hladnih zima, kada stagniraju prometni i trgovački odnosi s okolnim mjestima.[101] Nažalost, u međuratnom vremenu se i dalje nastavlja raslojavanje društva u Lici kao i politički sukobi, što se odražava i na rad pojedinih građanskih udruga čiji su članovi bili politički aktivni. Tako 1929. Hrvatski sokol, nakon 40 godina djelovanja, biva represijskom odlukom vlasti ukinut (Brlić, 2017: 72; 207). Djelovanje društvenih i kulturnih organizacija počesto bi prikrilo tragove netrpeljivosti među stanovništvom te se prema opisima njihovih događanja u lokalnom tisku jasno vidi kako je, neovisno o političkom opredjeljenju, svako važnije događanje dobivalo jednaku pažnju u javnosti.[102]

U kinematografu su se redovito prikazivale predstave na čijem programu su se često nalazile aktualne filmske predstave zahvaljujući kojima je kulturna javnost bila upoznata sa zbivanjima na europskoj kinematografskoj sceni. Ponekad bi pojedina uprizorenja izazvala reakciju u novinama,[103] no posjećenost ljudi iz svih društvenih slojeva bila je uvijek velika.[104]

Zabilježeno je kako se sve više razvija i sportski duh te se 1921. osniva i nogometni klub Hajduk.[105] U sklopu ovog nogometnog društva organizirana je

101 Mnogobrojni podaci o djelovanju različitih društava, udruženja i čitaonica na području Gospića nalaze se u lokalnim novinama Lički Hrvat i Lički glas.

102 “Vidilo se je tijekom same zabave, da su u “Sokolu” prestale sve plemenske razlike tako, da imade mnogo nade u sjajajan (sic!) razvitak sokolske misli u Lici.” “Sokolska zabava”, Ličke novine, god. I, br. 1, 3. 3. 1920.: 3.

103 “Opće je mišljenje, da je bioskop (kino) samo jedno sredstvo koje samo kvari mladež, a da ni na odrasle ne djeluje povoljno. Bioskop bi po tome bio kao i birtija mjesto, gdje ljudi ne ističu nove snage tjelesne i duševne, nego gube i ono snage što imaju.” M. R. “Nova škola”, Narodno jedinstvo, god. III, br. 13, 30. 3. 1922.: 1.

104 “U Gospiću imamo Kinematograf, koji je uvijek dobro posjećen, te bi on u istim vršio važnu uzgojnu i kulturnu zadaću u našem mjestu, kad bi sama publika shvaćala tu zadaću i svoje ponašanje prema tome udesila [...] Nije prvi put da u kinematograf dolaze pijani ljudi koji nalaze u tom zadovoljstvo, da svaki pojav na filmu poprate neumjesnim a često i neslanim opaskama i dosjetkama [...] Iako piše na zidovima dvorane: pušenje zabranjeno, sve u šesnajst puše u dvorani i činovnici i seljaci i djaci veći i manji.” “Kinematograf”, Narodno jedinstvo, god. I, br. 9, 29. 4. 1920.: 2.

105 Zanimljiva su i reagiranja građana na novoosnovani klub, te tako jedan čitatelj piše: “[...] usudio bi se predložiti neke promjene u pravilima tog nogometnog društva, bez kojih neće društvo nikako prosperirati, pa Vas molim da ih iznesete. 1. Zabranjeno je igrati badava. 2. Zabranjeno je igranje na drugom osim društvenog igrališta. 3. Igralište društveno je u vrtu kod Mate Bubaša (eventualno kod Štimca). 4. Igranje počinje u 5 sati i traje, dok se janje neispeče! 5. Ona strana koja gubi plaća janjetinu i 5 dvolitara. 6. Surova igra je zabranjena, poslije druge

na rijeci Novčici i, Gospićanima do tada nepoznata, plivačka utakmica zvana vaterpolo koja se opisuje kao "utakmica loptom na vodi".[106] Rijeka Novčica je nudila, kao i u predratno doba, mnogobrojna mjesta za kupanje ljeti,[107] dok je zimi na njoj bilo popularno "sličuanje" (njem. *Schlittschuhlaufen* – klizanje).[108] Novčica je tako bila mjesto susreta kako mlađe tako i starije generacije građana sve do razdoblja nakon Drugog svjetskog rata kada se počinje onečišćavati otpadnim vodama. Od sportskih udruženja osnovan je 1922. godine Hrvatski športski klub (H.G.Š.K.) "Gradjanski" Gospić.[109] Cilj kluba bio je promicanje sportova – ponajprije onih za koje je postojao interes među građanima – nogometa, tenisa i lake atletike (Brlić, 2017: 193—195). Godine 1931. osnovan je nogometni klub Građanski koji je predvodio među drugim ličkim klubovima tog vremena.[110]

/ Stambene (ne)prilike i međuratno graditeljstvo

U razdoblju od 1920. do 1929. na području Gospića djeluje Građevinska sekcija, s inženjerom ili arhitektom na čelu, koja je obuhvaćala još osam kotara.[111] Pripadala je pod nadleštvo Građevinske direkcije u Zagrebu. Nakon 1929., uspostavom Savske banovine, njezine zadaće preuzima Tehničko odjeljenje Savske banovine pod vrhovnim nadzorom Ministarstva građevina u Beogradu. Zaključujući prema istraženoj periodici netom nakon završetka Prvog svjetskog rata u Gospiću se puno ne gradi, uglavnom se održavaju građevine izgrađene prije rata i uređuje se infrastruktura. Gospić se sve jače urbanizira – ulice prvi

dnevne igre dozvoljena igra bokserom." Tekst završava zaključkom: "Uvjeren sam, da se bez ovih točaka pravila šport neće kod nas moći razviti, pa ih zato u interesu športa predlažem članovima društva na uvaženje." "Šport u Lici!", Ličke novine, god. II, br. 18, 30. 4. 1920.: 4.

106 "Šport", Ličke novine, god. II, br. 32, 7. 8. 1921.: 3.

107 U samom središtu grada osim "kod kerepa" kupati se moglo i na bentu, izvan središta postojala su još kupališta Rajčevac, Brod, Daljane, Ristovića draga, Ričeva draga, Kamen, Kaniža. Jurković, F. 1937. Uspomene iz školskih dana gospićke gimnazije pred 50 godina, Lička sloga, 1: 2.

108 U knjizi Bili smo idealisti...uspomene jedne revolucionarke Marija-Vica Balen, rođ. 1910. godine u Gospiću opisala je svoje djetinjstvo i mladenački život sa svim njegovim običajima i navikama sve do početka Drugog svjetskog rata, što je vrijedan izvor informacija o društvenom, političkom i svakodnevnom životu Gospićana.

109 "Hrvatski športski klub 'Gradjanski' Gospić", Lički Hrvat, god. I, br. 7, 6. 4. 1922.: 3.

110 "Šport u Gospiću", Lička sloga, god. I., br. 11-12, 25. 8. 1934.: 5.

111 Kotare Gračac, Lapac, Udbina, Korenica, Perušić, Otočac, Senj i Brinje.

put dobivaju svoje službeno nazivlje, a naselje se sve više širi prema istoku zahvaljujući uvođenju željeznice prema kojoj vodi novoimenovana Kolodvorska ulica. Podiže se i prva stambeno-poslovna višekatnica u privatnom vlasništvu (Mihić-Potrebić) koja će promijeniti dotadašnji izgled građevina.

Veliki problem početkom drugog desetljeća 20. stoljeća zadaje nedostatak adekvatnog stambenog prostora.[112] Najamnine su male, općinski nameti jako veliki, a sve više raste i broj stanovnika. Kućevlasnici ne održavaju stambene prostorije, kao niti najmodavci te se 1921. osniva Stanarinski ured koji preuzima brigu oko pitanja iznajmljivanja, prijavljivanju podstanara te se inzistira na uvođenju stanarinskih iskaznica bez kojih se ne može dobiti dozvola za useljenje u neki prostor.[113] Namjena osnivanja ovog ureda bila je ponajprije u tome da se ublaži oskudica stambenog prostora, da se što prije pomogne onima koji trebaju stan te se onemogući lihvarenje sa stanovima.[114]

Dvadesetih godina glavna građevinska investicija u Gospiću je uređenje zgrade općine koja je 1907. godine izgorjela u požaru, a u međuvremenu je unatoč obnovi doživjela mnogobrojna oštećenja.[115] Uz uređenje zgrade općine povlačili su se u Ličkim novinama negativni osvrti iz razloga jer je njene nusprostorije koristilo, uz Hrvatski sokol, i društvo Jugo Sokol.[116] Dvadesetih godina zabilježen je i veliki požar tvornice pokućstva u Kaniškoj ulici.[117] Nakon ovog i drugih požara te niza napisa o vatrogasnom domu kao "porušenoj nakazi" i "rugobi",[118] uslijedila je izgradnja novog doma vatrogasnog društva. Postsecesijska zgrada vatrogasnog društva (doma) smjestila se na jugozapadnom rubu

112 Poseban problem početkom svake školske godine bio je smještaj učenika te se putem tiska traži od imućnijih građana da učenicima ponude makar jednu prostoriju u svojim velikim stanovima i kućama. "Stanbene prilike u Gospiću", Ličke novine, god. I, br. 26, 26. 8. 1920.: 1.

113 "Domaće vijesti", Ličke novine, god. II, br. 11, 12. 3. 1921.: 3.

114 Posebno se ističe u Narodnom jedinstvu slučaj Čehinje Vilme Rašković, dr. med., čiji je muž kao oružnički poručnik bio oficir kraljevine Srbije, a koji su zajedno s jednogodišnjim djetetom stanovali u Budačkoj ulici na broju 40. u kojoj su koristili samo 1 sobu u kući koja je služila i kao ordinacija i kao stambeni prostor i stan za domaćicu. Petar LAPČEVIĆ, "Uredovanje stanarinskog ureda u Gospiću", Narodno jedinstvo, god. I, br. 19, 8. 7. 1920.: 3.

115 Iako je prije nekoliko mjeseci za uređenje utrošeno 400.000 Kr., već nakon nekog vremena pojavila su se oštećenja: zidovi goli, voda iz žljebova curi po zidu, krov prokisnuo, srušio se dimnjak do dvorišne strane (u vrijeme kino-predstave) i brojna druga. "Domaće vijesti: Iz naše dične općinske uprave", Lički Hrvat, god. II, br. 11, 5. 4. 1923.: 3.

116 "Općinska zgrada – leglo smrada", Lički glas, 1(1926): 3.

117 "Domaće vijesti: Požar", Lički Hrvat, god. I., 27. 7. 1922., br. 22: 2.

118 "Sramota je upravo za Gospić i njegovu dičnu općinsku upravu ona porušena nakaza, koju nazi-

parka Kolakovac. Prizemlje zgrade zauzimalo je prostrano vatrogasno spremište, a u lokalnim novinama se pisalo o planovima za izgradnju trijemova prema parku Kolakovac.[119] Kasnije crtice u lokalnom tisku koje se tiču parka Kolakovac uglavnom svjedoče o njegovoj zapuštenosti, potrebi za obnovom, novim nasadima, te novom urbanom opremom kojom bi se privukli građani u njega.[120]

Tijekom 1920-ih obnavljala se i gospićka, tada župna crkva a danas Katedrala Navještenja Blažene Djevice Marije kojoj su 1926. postavljena nova zvona nakon što su prethodna bila rekvirirana u Prvom svjetskom ratu. Promijenjen je i izgled zvonika[121] s kojega je 1923. godine zbog nevremena srušen crni carski orao:

> U subotu dne 21. t. mj. bacio je jaki vjetar orla sa zvonika ovdjašne župne crkve. Odkako je lani udario grom u toranj ovo je bilo i očekivati. Sreća je samo da kod ovog orlovskog lijeta niko nije nastradao. Orao je na tornju historijski spomenik nekadanjih bojeva s Turcima u Lici. Inače u današnje doba zvjerka bezazlena. Važnost mu je dao demokratski klub i mali Sava. Oni su alarmirali hajku na nedužnog orla istom onda kad je orao prestao biti simbol vlasti.[122]

Kako je orao na tornju katoličke crkve bio simbol nekadašnje austrougarske vladavine samim time je dio stanovništva, većinom pravoslavnog i većinom pristalica Demokratske stranke, bio protiv njegova održavanja i nerijetko se događalo da bi se tijekom proslava pravoslavnih blagdana zapucalo prema njemu u nadi da će ga se oštetiti ili srušiti.[123] Prilikom obnove umjesto orla postavljen je novi križ te hrvatski grb na njemu.[124]

Završetkom ekonomske krize, u drugoj polovini tridesetih godina, u gradu se grade nove javne građevine pod utjecajem međuratne internacional-

vaju "Vatrogasno spremište". Čovjeka rumenilo stida podilazi kad vidi tu rugobu na najljepšem mjestu u gradu." "Domaće vijesti: Vatrogasno spremište u Gospiću", Lički Hrvat, god. II, br. 11, 5. 4. 1923.: 2.

119 "Izgradnja vatrogasnog doma", Lički glas, god. I, br. 4, 17. 10. 1925.: 4.

120 "Gospićko šetalište", Lički Hrvat, god. III, br. 18, 8. 5. 1924.: 3.

121 "Gradnja crkvenog tornja", Isto.

122 "Domaće vijesti: Ugodno iznenađenje za demokrate", Lički Hrvat, god. II, br. 14, 26. 4. 1923.: 2.

123 " Spomen knjiga za župu u Gospiću, [Gospić, 1923.]: 11.

124 "Dne 27. o. mj. u dva sata poslije podne, uz gruvanje, bio je podignut uz križ i Hrvatski grb. Između jabuke i križa blista se i sjaji dragi znamen..." "Domaće vijesti: Hrvatski grb", Lički Hrvat, god. III, br. 39, 2. 10. 1924.: 2.

ne arhitekture kao što su zgrada Sokolskog doma, prva robna kuća,[125] zgrada nove gimnazije arhitekta Berislava Odića[126] i dr. Za izgradnju zgrade Sokolskog doma[127] kao spomenika "Blaženopočivšem Viteškom Kralju Aleksandru I. Ujedinitelju" prilozi su se skupljali, između ostalog, i putem lokalnih novina. Najviše priloge dala je općina (na čijem čelu je bio Josip Kolaković) i Srpska štedionica d.d. – po 30.000 dinara. Među darovateljima našli su se i srpski trgovci Mihić i Potrebić (po 20.000 dinara svaki), dr. Petar Zec i trgovac Nikola Dukić (po 10.000 din), knjižar Matija Maksimović, trgovac Lovre Duić i trgovac Ivan Pavičić (po 5.000 din) ali i Hrvatska čitaonica (2.000 din), pa čak i prozivani župnik Nikola Polić (500 din).[128] Redovito su se donosili izvještaji o darovanjima za spomenik te se pomno pratilo koji su "rodoljubi" spremni pomoći.

O recepciji moderne arhitekture u gospićkoj ali i široj javnosti, koji bi eventualno ostavili poneku kritičku misao u kontekstu vremena, nažalost, nisu sačuvani podatci. Osvrt na arhitekturu međuratnog razdoblja svodi se tek na nekolicinu komentara u lokalnim novinama koji nemaju dubljih ni značajnijih konotacija, a koji samo faktografski bilježe početak izgradnje ili obnove nekih građevina. Trajna vrijednost građevina podignutih u međuratnom razdoblju prepoznata je u novije vrijeme, samom činjenicom da se arhitektura tog vremena nije mijenjala niti prilagođavala novom dobu. Nedostatak stambenog prostora i novi model stanovanja riješeni su tek nakon Drugog svjetskog rata izgradnjom stambenih višekatnica za socijalno stanovanje.

125 Prvu ličku robnu kuću u Gospiću krajem 1930-ih gradi tvrtka "Mihić i Potrebić" u vlasništvu istaknutih trgovaca Nikole Mihića i Svetozara Radišića. Sudeći prema srodnim izvedenim građevinama u drugim gradovima Kraljevine u to doba, ova građevina je i vrsno djelo moderne arhitekture na području Gospića koju je zasigurno projektirao arhitekt izrastao na zasadama zagrebačkog kruga arhitekata.

126 Zgrada gimnazije se podiže 1939. godine u Budačkoj ulici zbog sve većeg broja učenika. "Pet milijuna za zgradu gimnazije u Gospiću", Lička sloga, god. VI., br. 13–17, 3. 9. 1939.: 9.

127 "Ovih dana počeo se graditi u Gospiću spomenik kralju Aleksandru I u vidu Sokolskog Doma. Dom se gradi između zgrade Sreskog načelstva i slastičarne J. Poglajen. Izgradnja će stajati 1.000.000 dinara, a bit će uređena najmodernije." "Gradnja sokolskog doma", Lička sloga, 9(1935): 3.

128 Za spomenik, Lički glas, br. 1.: 4.

/ Zaključak

Pomnim pregledavanjem i iščitavanjem lokalne gospićke periodike u međuratnom razdoblju stekao se uvid u politička, društvena, kulturna i gospodarska zbivanja u Gospiću. Analizom vrlo opsežnog sadržaja napravljen je osvrt na najučestalije teme koje su zaokupljale pojedine gospićke intelektualce koji su nezaobilazno bili pokretači političkog života grada i Like. Izostanak učestalijeg i dugotrajnijeg izlaženja lokalnih novina na području Gospića u međuratnom vremenu (od 1926. i nakon 1935. nije zabilježeno izdavanje niti jednog lokalnog lista) uzrokovan je političkim promjenama – formiranjem Seljačko-demokratske koalicije čime je došlo do sporazuma među dotada opozicionim strankama, a potom uvođenjem Šestosiječanjske diktature kojom se uvodi stroga cenzura novina i zabranjuje javno političko djelovanje. Dvadesete godine su obilježene izlaženjem dvaju tiskovina – *Ličkih novina* i *Narodnog jedinstva*, obje pokrenute kao stranačke novine koje su zagovarale ideologije svojih stranaka – Hrvatske zajednice i Demokratske stranke. S inicijalnog, strogo politički orijentiranog stava, teme u ovim novinama se okreću i drugim sferama javnog života izvještavajući i o gospodarstvu i društvenim prilikama, te općenito lokalnoj svakodnevici. Naredni brojevi više su tematski orijentirani na domaće vijesti, brigu za ekonomska pitanja, informiranje javnosti o aktualnim događanjima, a javljaju se i književne rubrike, povijesne crtice, feljtoni i slično. Nakon ovih glasila u Gospiću počinju izlaziti *Lički glas* i *Lički Hrvat* također sa suprotnim stajalištima – *Lički Hrvat* usmjeren na zalaganje ideja HRSS-a i isticanje Radićeva političkog djelovanja, a *Lički glas* nasuprot kao "glas" naroda i protiv radićevske politike. Kako bi se dobila cjelovita slika gospićke svakodnevice konzultirani su i drugi listovi koji nisu izlazili u Gospiću, no svojim sadržajem su bili posvećeni ličkim pitanjima (*Lički Hrvat*, Zagreb, 1937. — 1938., *Lička sloga*, Zagreb, 1934. — 1941.). Važnost ovoga rada je ponajprije u interpretaciji dosad javnosti nedostupnog lista *Narodno jedinstvo*, koji su čuva u Čitaonici periodike Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu te je zbog oštećenosti bio nedostupan korisnicima. Iščitavanjem navedenog tiska prati se razvoj političke i društvene, kao i ekonomske situacije u Gospiću. Analizom sadržaja niza članaka, dodanih priloga kao i sekundarnih manje istaknutih vijesti te sadržaja oglasnog prostora, kontekstualizirala se što je više moguće svakodnevica jedne, dosad vrlo slabo istražene urbane sredine i život njenog stanovništva 1920-ih i 1930-ih godina.

Arhivski izvori:
- HPM – MSH, Dokumentarna zbirka I., kut. 55.
- HR-DAGS, Kartografska zbirka, DAGS-m.c. 14: Kilometričnoj karti Sreza gospičkoga u Savskoj banovini, 1934.
- HR-DAGS, Periodika: Narodno jedinstvo: organ Demokratske stranke u Lici (Gospić), 1920. — 1925., pretisak
- HR-HDA, Fond 79, UOZV, Gospić, položajni nacrt cesta, 1912., sv. XV-3, 6441—78729

Tisak:
- Ličke novine: list za politiku, prosvjetu i gospodarstvo (Gospić), 1920. — 1922.
- Lički Hrvat: seljačko glasilo za politiku, prosvjetu i gospodarstvo (Gospić), 1922. — 1924.
- Lički glas: neodvisni hrvatski list za politiku, prosvjetu i gospodarstvo (Gospić), 1925. — 1926.
- Lički glas: nedeljni list za narodnu prosvjetu, privredu i politiku (Gospić), 1935.
- Lička sloga (Zagreb), 1934. — 1941.
- Lički Hrvat (Zagreb), 1937. — 1938.

Literatura:

Akrap, A.; Gelo, J. 2009. Depopulacija Ličko-senjske županije tijekom 20. stoljeća s posebnim osvrtom na ekonomsko-socijalnu strukturu 1971. — 2001., u: Holjevac, Ž. (ur.). Identitet Like: korijeni i razvitak, knj. II. Institut društvenih znanosti Ivo Pilar. Zagreb-Gospić: 15—41.

Balen, M. V. 2009. Bili smo idealisti...uspomene jedne revolucionarke. Disput. Zagreb.

Bićanić, N. 1994. Senjske žrtve. Hrvatsko književno društvo Sv. Jeronima. Zagreb.

Bićanić, N. 2009. Kaniška ulica i promjene u njoj s kritičkoga stajališta. Neobjavljeni rad.

Blažević, J. 1973. Ekonomsko-socijalne i političke prilike u Lici uoči NOR-a i djelovanje Komunističke partije u tim uvjetima, u: Gušić, B. (ur.). Lika u prošlosti i sadašnjosti. Historijski arhiv u Karlovcu, Karlovac: 63—78.

Brlić, I. 2017. Lička i senjska građanska društva 1835. — 1945. Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb.

Došen, A. 2013. Gospić u lokalnim novinama (Ličanin, Hrvat, Srbin i Starčevićanac) na prijelazu iz XIX. u XX. stoljeće. Časopis za suvremenu povijest, 45(2): 327—344.

Gabelica, M. 2018. Pravaštvo u Gospiću od 1880-ih do 1914. Senjski zbornik, 45: 305—344.

Goldstein, I. 2003. Hrvatska povijest. Novi Liber. Zagreb.

Goldstein, I. 2008. Hrvatska 1918. — 2008. Novi Liber. Zagreb.

Kolar-Dimitrijević, M. 1998. Podružnica Hrvatskog Radiše u Gospiću 1920. — 1921., Časopis za suvremenu povijest, 30(2): 347—357.

Gelo J. et al. (prir.). Narodnosni i vjerski sastav stanovništva Hrvatske 1880. — 1991. po naseljima. 1998. Državni zavod za statistiku. Zagreb.

Spomen knjiga za župu u Gospiću, [Gospić, 1923.]

Šute, I. 2013. Gospić između dva svjetska rata, u: Holjevac, Ž. (ur). Gospić: grad, ljudi, identitet, Institut Ivo Pilar, Zagreb — Gospić: 177—198.

Tomljenović, A. 2003. Lički tisak u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu, Lička revija: časopis Ogranka Matice hrvatske Gospić: 64—71.

Tomljenović, A. 2006. Pravaška glasila i pravaši u Gospiću: "Hrvat" i "Starčevićanac", Vila Velebita: časopis Like i Velebitskog primorja, 11: 25—26.

Tomljenović, A. 2007. Pregled ličkih glasila od 1886. do 2006. kao pokazatelja ličkog kulturnog identiteta. Vila Velebita: časopis Like i Velebitskog primorja, 12: 39.

Tomljenović, A. 2009. Lička glasila (1886. — 2006.) i njihov doprinos kulturnom identitetu Like, u: Holjevac, Ž. (ur.). Identitet Like: korijeni i razvitak, knj. II. Institut društvenih znanosti Ivo Pilar. Zagreb — Gospić: 537—553.

Tomljenović, A. 2013. Gospićanin Lovre Pavelić i njegova obitelj među najutjecajnijim građanima svoga vremena: (kraj 19. i prva polovica 20. stoljeća), u: Holjevac, Ž. (ur.) Gospić: grad, ljudi, identitet, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar. Zagreb-Gospić: 334—354.

Tomljenović, A. 2013. Gospićko novinstvo (1886. — 2009.), u: Holjevac, Ž. (ur.). Gospić: grad, ljudi, identitet, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar. Zagreb — Gospić: 315—331.

Kratice:

– HPM-MSH – Hrvatski povijesni muzej – Muzej Srba u Hrvatskoj
– HDA – Hrvatski državni arhiv
– DAGS – Državni arhiv u Gospiću
– NSK – Nacionalna i sveučilišna knjižnica

ANTONIA DOŠEN

Gospić in local newspapers (*Ličke novine, Narodno jedinstvo, Lički Hrvat* and *Lički glas*) in the Kingdom of SCS / Yugoslavia

In the 1920s, after a nine-year pause, printing of serial publications in Gospić was re-initiated with four various newspapers – *Ličke novine* (1920. — 1921.), *Narodno jedinstvo* (1920. — 1925.), *Lički Hrvat* (1922. — 1924.) and *Lički glas* were published at the local level in two time periods (1925. — 1926.; 1935.) with different editor boards and ideologies. Although clearly politically aligned they reveal Gospić everyday life in their weekly and half-month issues, along with the topics related to the whole Lika. By reading the mentioned periodicals and analyzing the content with an emphasis on the most common topics in them, such as political, economical, social, cultural, infrastructural and building circumstances life within the Lika's main centre is presented.

Thanks to so far inaccessible newspaper *Narodno jedinstvo*, for the first time, life in Gospić could be interpreted comprehensively and objectively. In this work it was necessary to include the Lika's newspaper which are printed in Zagreb (*Lički Hrvat* 1937. — 1938. and *Lička sloga* 1934. — 1941.) in order for their interpretation to fill the time gap when local newspapers were not published in Gospić.

KEYWORDS: *local newspapers; Gospić;* Ličke novine; Narodno jedinstvo; Lički Hrvat; Lički glas